

Relationen mellan Folkpensionsanstalten och läsaren

En systemisk-funktionell analys av relationen mellan FPA och läsaren i FPA:s broschyrer för
arbetslösa från år 1986 och 2011

Jenni Alén

Avhandling pro gradu

Finska, finsk-ugriska
och nordiska institutionen

Helsingfors universitet

Handledare: Camilla Lindholm, Jannika Lassus

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta		Laitos –Institution– Department Suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos	
Tekijä–Författare– Author Jenni Alén			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Relationen mellan Folkpensionsanstalten och läsaren – En systemisk-funktionell analys av relationen mellan FPA och läsaren i FPA:s broschyrer för arbetslösa från år 1986 och 2011			
Oppiaine –Läroämne–Subject Pohjoismaiset kielet, ruotsi toisena kotimaisena kielenä			
Työnlaji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma	Aika– Datum – Month and year Kesäkuu 2017	Sivumäärä–Sidoantal– Number of pages 62	
<p>Tiivistelmä –Referat–Abstract</p> <p>Tutkimukseni tavoitteena on selvittää, millainen suhde lukijalla ja Kansaneläkelaitoksella on vuosina 1986 ja 2011, sekä miten suhde on muuttunut vuodesta 1986 vuoteen 2011. Materiaalini koostuu kahdesta kansaneläkelaitoksen työttömille tarkoitetusta esitteestä vuosilta 1986 ja 2011. Molemmat esitteet ovat lyhyitä ja sisältävät noin 2000 sanaa. Esitteissä kerrotaan, millaisiin tukiin työttömällä on oikeus sekä miten tukia haetaan. Vuoden 2011 esite on kirjoitettu selkokielellä ja se on saanut LL-Centerin hyväksynnän.</p> <p>Tutkielman kulmakivenä toimii systemis-funktionaalinen kieliteoria, jonka käsitteistöä ja keinoja analysoida kieltä hyödynnän tutkimusmenetelmässäni. Päästäkseni selville, millainen suhde Kansaneläkelaitoksella ja lukijalla on, tutkin millaisilla sanoilla lukijaan ja instituutioon viitataan, lisäksi tutkin millaisia rooleja heillä on lauseissa. Tutkin myös, millaisia apuverbejä esitteissä käytetään ja kehen niillä viitataan. Tämän lisäksi tutkin ohjataanko lukijaa suorilla vai epäsuorilla käskyillä.</p> <p>Tutkielman tulokset osoittavat, että Kansaneläkelaitoksen ja lukijan suhde on hierarkkinen. Kansaneläkelaitoksen valta-asema tulee selkeästi esille esimerkiksi käskylauseissa sekä siinä, että Kansaneläkelaitos viittaa itseensä käyttäen organisaation nimeä pronominin sijaan. Vuonna 1986 lukijaa ei puhutella lainkaan, mutta vuonna 2011 lukijaa sinutellaan peräti 157 kertaa. Sinuttelun ja suorien käskymuotojen käyttäminen vuonna 2011 viittaavat toisaalta myös siihen, että suhde on muuttunut läheisemmäksi. Sekä lukijaan että Kelaan viitataan paljon useammin vuoden 2011 esitteessä kuin vuoden 1986 esitteessä. Lukijaan viitataan kuitenkin huomattavasti useammin kuin Kelaan. Lukijalla on myös aktiivisempi toimijan rooli vuoden 2011 kuin vuoden 1986 esitteessä. Modaalaisia apuverbejä on selkeästi enemmän vuoden 2011 esitteessä ja ne ilmaisevat useimmiten lukijan velvollisuutta tehdä jotakin.</p> <p>Vuoden 2011 esite on saanut hyväksynnän selkokielisenä tekstinä, mutta esitteestä löytyy useampia kohtia, jotka eivät noudata esimerkiksi LL-Centerin antamia ohjeita helppolukuisen tekstin kirjoittamisesta. Jotta lukijan ja Kansaneläkelaitoksen välisestä suhteesta sekä sen muuttumisesta voitaisiin tehdä tarkempia johtopäätöksiä, pitäisi tutkia useampi esitettä myös 1990-luvulta sekä 2000-luvun alkupuolelta.</p>			
<p>Avainsanat – Nyckelord – Keywords</p> <p>finlandssvenska, systemis-funktionell lingvistik, SFL, Folkpensionsanstalten, myndighetsspråk, suomenruotsi, systemis-funktionaalinen kieliteoria, Kansaneläkelaitos, virkakieli</p>			
<p>Säilytyspaikka –Förvaringställe–Where deposited</p> <p>Suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitoksen kanslia</p>			
<p>Muitatietoja– Övriga uppgifter – Additional information</p>			

Innehåll

1 Inledning	3
1.1 Syfte och forskningsfrågor	4
1.2 Disposition	4
2 Bakgrund och tidigare forskning	6
2.1 Samhällelig bakgrund	6
2.1.1 Folkpensionsanstalten	6
2.1.2 Arbetslöshet och arbetslöshetsskyddets utveckling	7
2.2 Språklig bakgrund	8
2.2.1 Klarspråk	8
2.2.2 Lättläst	9
2.3 Klarspråkhistoria och klarspråksprogram	11
2.3.1 Klarspråkhistoria i Sverige	11
2.3.2 Arbete för bättre myndighetsspråk i Finland	13
2.4 Systemisk-funktionell lingvistik	15
2.4.1 De tre olika metafunktionerna	16
2.4.2 Den interpersonella metafunktionen	16
2.4.3 Den ideationella metafunktionen	17
2.4.4 Den textuella metafunktionen	18
2.4.5 Deltagarroller	19
2.4.6 Modalitet	20
2.4.7 Situationskontext, kulturell kontext och register	21
2.5 Tidigare forskning om myndighetstexter	22
3 Metod	26
4 Material	29
5 Resultat	33
5.1 Broschyren från år 1986	33
5.1.1 Omtal och tilltal av läsaren och institutionen	33
5.1.2 Deltagarroller	35
5.1.3 Modala hjälpverb	38
5.1.4 Uppmaningar	41
5.1.5 Sammanfattning av resultaten för broschyren från år 1986	42
5.2 Broschyren från år 2011	43
5.2.1 Omtal och tilltal av läsaren och institutionen	43

5.2.2 Deltagarroller	44
5.2.3 Modala hjälpverb	47
5.2.4 Uppmaningar	49
6. Sammanfattning och jämförelse mellan broschyren från år 1986 och broschyren från år 2011	51
6.1 Omtal och tilltal av läsaren och institutionen samt deltagarrollerna	52
6.2 Modala hjälpverb och uppmaningar i broschyrerna från år 1986 och år 2011	54
7. Diskussion.....	56
7.1 Resultaten i dialog med den tidigare forskningen	56
7.2 Resultaten i förhållande till lättläst	57
7.3 Evaluering av forskningsmetoden och idéer för fortsatt forskning	58
Litteratur	60

Bild 1. En bild av FPA:s broschyr för arbetslösa år 1986.	31
Bild 2. En bild av FPA:s broschyr för arbetslösa år 2011.	32
Tabell 1. Läsarens deltagarroller i broschyren från år 1986.	36
Tabell 2. FPA:s deltagarroller i broschyren från år 1986.	37
Tabell 3. Modala hjälpverb i broschyren från år 1986.	39
Tabell 4. Läsarens deltagarroller i broschyren från år 2011.	44
Tabell 5. FPA:s deltagarroller i broschyren från år 2011.	46
Tabell 6. Modala hjälpverb i broschyren från år 2011.	47
Tabell 7. Jämförelsen mellan resultaten i broschyren från år 1986 och 2011.	51

1 Inledning

Vi har troligen alla erfarenheter av att myndighetsspråk är ibland krångligt och svårt att förstå. Det har ändå skett stora framsteg i detta avseende. Ännu på 1980-talet bestod myndighetstexterna av långa, komplexa meningar och många fackord. Arbetet med att förenkla myndighetsspråk har varit livligt och numera finns det flera böcker och anvisningar för hur man skriver klarspråk och hur man bearbetar myndighetstexter till klarspråk (begreppet definieras i kapitel 2.2.1). För sådana hänvisningar, se till exempel, *Klarspråk lönar sig, Klarspråksarbete i kommuner, landsting och kommunala myndigheter* (2006) av Anneli Hedlund eller *Myndigheternas skrivregler* (2014) som Institutionen för språk och folkminnen har publicerat.

Man kommer i kontakt med Folkpensionsanstalten på ett eller annat sätt, troligen flera gånger under sitt liv: när man söker studiestöd i början av studierna, eller om man blir utan arbete, när man får barn eller när man blir pensionerad. Det är inte utan betydelse hur en institution med mycket makt uttrycker sig till sina kunder. Jag är intresserad av att se hurdan utveckling det har skett från 1980-talet till idag. Jag vill med konkreta exempel visa hur texterna och samtidigt relationen mellan avsändaren (FPA) och mottagaren (läsaren) har förändrats. Det finns redan några undersökningar som handlar om Folkpensionsanstaltens eller Försäkringskassans texter (se till exempel Jannika Lassus doktorsavhandling *Betydelser i barnfamiljsbroschyrer systemisk-funktionell analys av den tänkta läsaren och institutionen* [2010] och *Myndighetskommunikation på två språk – pensionstexter på svenska och finska i Finland och i Sverige i ett systemisk-funktionellt perspektiv* [2016] av Eveliina Tolvanen), men det finns inte ännu någon undersökning som skulle undersöka och jämföra relationen mellan institutionen och läsaren i en äldre samt en tämligen ny broschyr.

Det är bäst för alla om man lätt kan förstå myndigheternas information. Det sparar både tid och pengar. Om långa meningar och ämnesspecifika ord kan vara svåra för en som läser på sitt modersmål och inte har några svårigheter med läsning, så kan

man tänka hur svårt det blir om läsaren har något annat modersmål eller till exempel lässvårigheter. Detta borde tas i beaktande speciellt idag när invandrarnas andel av befolkningen stiger hela tiden (Sainio, 2015, hämtad 16.5.2017). Lättlästa texter är sådana som är speciellt anpassade till dem som har svårigheter med att förstå allmänspråkliga texter. Från och med år 2011 har FPA utgivit endast lättlästa broschyrer.

1.1 Syfte och forskningsfrågor

Mitt mål är att få veta hurdana förändringar det har skett i FPA:s språkbruk i deras broschyrer under åren och hur detta har påverkat relationen mellan läsaren och FPA. Jag letar efter svar på följande frågor:

- 1) Hurdan är relationen mellan myndigheten och läsaren år 1986 och 2011?
- 2) Hurdana roller har myndigheten och läsaren år 1986 och 2011?
- 3) Hur har relationen och rollerna förändrats?

Dessa frågor svarar jag på genom att titta på hur läsaren och institutionen omtalas och hurdan *adeltagarroller* de har (se kapitel 2.4.5), samt hur *direkt* eller *indirekt* institutionen vägleder läsaren och hur förpliktande de krav som är riktade till läsaren är. Genom att titta på direkthet och indirekthet samt olika *modalitetsuttryck* (se kapitel 2.4.6) försöker jag få fram hur modalitet uttrycks i broschyrerna.

1.2 Disposition

Jag börjar med att presentera bakgrunden till det undersökta ämnet. Först går jag genom samhällsliga förändringar och FPA:s och de socialpolitiska åtgärdernas framväxt i Finland (kapitel 2.1). Sedan går jag genom vad klarspråk och lättläst betyder och hur myndighetsspråket har förändrats både i Sverige och Finland från 1970-talet till idag (2.2 och 2.3). I kapitel 2.4 presenterar jag den systemisk-funktionella lingvistiken som är en central språk teori för hela undersökningen. I

kapitel 2.5 behandlar jag den tidigare forskningen inom området. Kapitel 3 handlar om min metod som baserar på den systemisk-funktionella lingvistiken. Jag presenterar materialet i kapitel 4 och i kapitel 5 går jag genom resultat. I kapitel 6 jämför jag resultaten mellan broschyrerna och i kapitel 7 diskuterar jag forskningsresultaten, forskningsmetoden, hur resultaten förhåller sig till den tidigare forskningen samt hur man kunde fortsätta detta ämne vidare.

2 Bakgrund och tidigare forskning

Jag börjar med att beskriva socialskyddets utveckling och Folkpensionsanstaltens framväxt i Finland. Sedan övergår jag till den språkliga bakgrunden där jag presenterar lättläst, klarspråk och myndighetsspråkets utveckling samt tidigare forskning inom området.

2.1 Samhällelig bakgrund

I detta kapitel presenterar jag hur det finländska socialskyddet växte fram och hur Folkpensionsanstalten grundades och hur dess uppgifter har förändrats och ökat under åren.

2.1.1 Folkpensionsanstalten

Finlands fattigvård utvecklades sent jämfört med de andra nordiska länderna. Fattighus tog hand om dem som inte kunde få hjälp någon annanstans. Att arbeta var ens viktigaste uppgift och det var skamligt att vända sig till fattighus. Familjer och kommuner hade det största ansvaret över människor som inte kunde försörja sig, staten kom sist. (Häggman, 1997: 11–13.)

Finlands socialförsäkringssystem utvecklades långsamt. En orsak till detta var oenighet mellan partierna. Finland var ett fattigt nytt land och hade andra stora utgifter som försvarsutgifter. Lagen om folkpension stadgades 1937. Enligt lagen skulle pensioner finansieras med betalningspremier som människor betalade under arbetslivet (Häggman, 1997: 17–19, 23). Alla hade ett eget konto hos FPA (FPA, 2013, hämtad 28.3.2017). Pensionen var avsedd för alla finländare över 18 som fick ålderdomspension när de fyllde 65 år. (Häggman, 1997: 17–19, 23.) Pensionerna var på en så låg nivå att många var tvungna att vända sig till den kommunala fattigvården. (Häggman, 1997: 59, 61.)

Folkpensionsanstalten (FPA) grundades 16.12.1937. Den grundades eftersom man ville ha en separat och självständig anstalt som ändå var i statens tillsyn. FPA:s första

generaldirektör var Eero Rydman. Landet delades in i försäkringsdistrikt. Ett distrikt bestod av en eller flera kommuner och varje distrikt hade sin distriktsombudsman. År 1957 kom en ny folkpensionslag. Premiepensioner ersattes med ett fördelningssystem och grundpensionerna och pensionernas värde höjdes också avsevärt. Sjukförsäkringen hade diskuterats i årtionden men den godkändes först 1963. Den är avsedd för alla som bor i Finland och det finns tre delar i den: sjukvårdsförsäkringen, arbetsinkomstförsäkringen och moderskapsförsäkringen. (Häggman, 1997: 25–8, 44–45, 63, 141–144.)

Från och med 1964 fick FPA också ta hand om sjukförsäkringen och alla invånare, inte bara pensionärer, blev dess kunder. FPA förnyade sin organisation på sjuttioalet och bland annat lokal- och distriktsförvaltningen förenades. På 1980-talet blev folkpensionen en allmän förmån som var avsedd för alla. På 1990-talet fick FPA många nya uppgifter. Nu tog FPA också hand om studerandenas och barnfamiljernas förmåner. FPA fick till exempel ta hand om bostadstillägg och studiepenning samt barnbidrag och moderskapspenning. FPA började också betala bland annat allmänt bostadsbidrag och arbetsmarknadsstöd. En lag om Folkpensionsanstalten fastställdes 2001, vilket ledde till att FPA fick en förvaltning med åtta medlemmar som de fullmäktige väljer. På 2000-talet har FPA även satsat på sin elektroniska utveckling och service: kundservice sker alltmer via telefon eller Internet. De flesta förmåner går också att ansöka på nätet. (FPA, hämtad 28.3.2017.)

2.1.2 Arbetslöshet och arbetslöshetsskyddets utveckling

Den finska socialpolitiken kan kallas universalistisk vilket betyder att många förmåner och bidrag är oberoende av t.ex. personens tidigare inkomster och avsedda för alla personer i motsvarande situation. Typiskt för en universalistisk socialpolitik är att bidragsnivåerna är relativt höga. (Johansson & Hvinden, 2007.)

Höga arbetslöshetssiffror, långvarig arbetslöshet och ungdomsarbetslöshet är fenomen som har uppstått i slutet av 1990-talet. Fram till 1930-talets recession var arbetslösheten oftast kortvarig och säsongsbetonad. 1970-talets oljekris höjde arbetslöshetssiffrorna men det var först efter 1990-talets recession när arbetslösheten blev en del av allt flera människors liv. Långtidsarbetslöshet och

ungdomsarbetslöshet var nya problem som uppkom vid 1990-talets recession. (Johansson & Hvinden, 2007, Ruotsalainen, 1998: 13, 69.)

I skiftet av 1950- och 1960-talet trädde behovsprövad arbetslöshetsersättning i kraft. Tidigare kunde man få arbetslöshetsersättning bara i 120 dagar per år men denna begränsning togs bort i början av 1970-talet. Arbetslöshetssystemet förnyades igen år 1984 då behovsprövad grunddagpenning och inkomstrelaterad dagpenning ersatte den tidigare arbetslöshetsersättningen och bidrag från arbetslöshetskassan. Från 1994 har arbetsmarknadsstöd betalats till dem som inte uppfyller arbetsvillkoret eller som har fått arbetslöshetsdagpenning i maximitid. Samtidigt förändrades grunddagpenningen från behovsprövad till fri, men från och med 1994 gällde arbetsvillkoret även grunddagpenningen. (Ruotsalainen, 1998: 35–36, 45, 110.)

2.2 Språklig bakgrund

Jag förklarar först två centrala begrepp: klarspråk och lättläst. Sedan berättar jag om myndighetsspråkets utveckling och om hur klarspråket blev en central del av det. Jag nämner också några viktiga projekt gällande myndighetsspråk i Finland.

2.2.1 Klarspråk

Språkinstitutet definierar klarspråk så här: *Klarspråk står för myndighetstexter som är skrivna på ett språk som är tydligt och begripligt för de avsedda mottagarna, dvs. ett vardat och enkelt språk med okomplicerad meningsbyggnad och klara samband mellan meningarna. Klarspråkstexter innehåller bara den information som läsarna behöver, och informationen presenteras i en ordningsföljd som är logisk för läsarna och med ord som läsarna kan förstå* (Institutet för de inhemska språken, hämtad 20.1.2017). En fördel med klarspråk är att det förbättrar kommunikationen mellan myndigheten och medborgare. Det skapar också demokrati. Det gör det lättare för alla att delta i samhällslivet. Klarspråket sparar också pengar och tid eftersom man inte behöver svara på många frågor när mottagaren inte har förstått textens innehåll. (Hedlund, 2006: 10–13.)

I Anneli Hedlunds bok *Klarspråk lönar sig, Klarspråksarbete i kommuner, landsting och statliga myndigheter* (2006) finns det flera råd till en som skriver på klarspråk. Man ska skriva kort och inleda satser med det viktigaste. Man bör också undvika ålderdomliga och svåra ord. Svåra begrepp måste förklaras och aktiv form bör användas i stället för passiv form. Längre texter borde också inledas med ett sammanfattande kapitel. Skribenten borde också iaktta vem han eller hon skriver till och vad han eller hon skriver om: vad läsaren vet om ämnet förut, vilket textens syfte är, om texten är skriven på mottagarens modersmål eller inte. (Hedlund, 2006: 7–8.) I *Myndigheternas skrivregler* (2014: 12) lyfts också fram kulturell och innehållslig anpassning. Textens struktur (som styckeindelning och mellanrubriker) spelar också en viktig roll när man vill skapa en begriplig text. (Hedlund, 2006: 7–8.)

I *Myndigheternas skrivregler* (2014) är reglerna mycket lika *Klarspråk lönar sig, Klarspråksarbete i kommuner, landsting och statliga myndigheter*. Det rekommenderas att skribenten använder ordet *jag* eller *vi* i stället för att upprepa organisationens namn flera gånger. Skrivsättet får inte heller diskriminera eller exkludera mottagarna. Fast det också i denna bok rekommenderas att man borde skriva kort skrivs det också att texten blir lättare att läsa om man varierar mellan korta och lite längre meningar. Man borde använda den aktiva formen av verb men man-passiv kan användas i offentliga texter. Man borde använda bara de allra vanligaste förkortningarna. Modeord och främmande ord ska också undvikas och etablerad form av substantiv används i stället för naken form. Olika rubriker, indragningar och textens täthet spelar en viktig roll. (Myndigheternas skrivregler, 2014: 12–24, 35.)

2.2.2 Lättläst

Enligt LL-Center är en lättläst text enklare i ordförråd, ordval och innehåll än standardspråket. Lättlästa texter behövs för att de som har svårigheter att läsa vanligt standardspråk till exempel på grund av en sjukdom eller ett annat modersmål ska förstå bättre. Människor som har problem med att koncentrera sig (t.ex. ADHD), har utvecklingsstörning, har inlärningssvårigheter på grund av autism, har stroke,

minnesproblem eller är mycket gamla kan ha nytta av lättläst språk. Enligt Hannu Virtanen finns det mellan 200 000 till 350 000 personer som har nytta av lättläst i Finland. (Virtanen, 2009: 23, 39.) Lättläst handlar om demokrati. I lättlästa texter borde man använda t.ex. rak ordföljd, aktiv form i stället för passiv form, undvika abstrakta ord, svåra siffror och bildspråk samt skriva kort. Man borde beskriva hur sakerna är och undvika ordet *inte* (LL-Center, hämtad 2.1.2017.) Lättlästa texter är ännu enklare än klarspråkstexter (Hedlund, 2006: 22). Det finns två typer av lättlästa texter: sådana som är skrivna direkt på lättläst språk och sådana som är anpassade från allmänspråk. LL-Center och Selkokeskus kan bevilja sådana texter som fyller deras kriterier för lättläst ett lättläst-märke vilket visar att texten uppfyller en viss kvalitetsnivå. (Uotila, 2013: 9.) LL-Center är en del av Förbundet De Utvecklingsstördas väl och Selkokeskus är en del av Förbundet Utvecklingsstörning. Deras uppgifter är bland annat att främja lättläst språk, kultur, litteratur och forskning, samt ge utbildning om lättläst språk.

I Finland finns det tre medier som producerar lättläst information. *Selkosanomat* är en finskspråkig lättläst tidning och *LL-bladet* är dess svenskspråkiga motsvarighet. Båda tidningarna kommer ut varannan vecka. YLE TV1 och Radio Suomi sänder lättlästa nyheter. Det finns också hundratals böcker som finns i lättläst format. (Selkokeskus, hämtad 4.1.2017) Språkinstitutet och LL-Center poängterar också att klarspråk och lättläst inte bör blandas samman (Institutet för de inhemska språken, hämtad 20.1.2017).

I lättlästa texter koncentreras det ännu mer än i allmänspråkliga texter på det att texten faktiskt är lätt till sin struktur, ordförråd och utseende. Det viktigaste skrivs först och meningarna ska vara korta. Lättläst handlar inte bara om att texten har ett enkelt ordförråd. Vanliga ord är lätta att förstå men ibland behövs det mer ämnesspecifika ord. Då måste man förklara begreppen. Ordlistor bör undvikas: det är bättre att förklara termerna i texten. Man ska skriva kort och undvika många bisatser men man ska ändå använda bindeord för att göra texten löpande. Man borde också undvika abstraktioner och skriva i aktiv form, eftersom satsen blir lättare att förstå när subjektet också finns med. Man ska undvika negationer och svåra siffror. Fast man i allmänhet skulle kunna tänka att man inte ska upprepa samma ord flera gånger så upprepar man i lättlästa texter hellre än man använder flera synonymer. Lättläst

skiljer sig också till sitt utseende från vanliga allmänspråkliga texter. Texterna skrivs med större typsnitt och radavstånd. Raderna är också korta och en ny mening börjar ofta från en ny rad. (Österlund, 2011.)

2.3 Klarspråkhistoria och klarspråksprogram

I det följande går jag genom klarspråkhistoria i Sverige och i Finland. Jag presenterar också några handlingsprogram som har gjorts i Finland för att förbättra myndighetsspråket.

2.3.1 Klarspråkhistoria i Sverige

Tanken om klart myndighetsspråk har funnits längre men klarspråksarbetet och kampen mot kanslisvenskan började på riktigt först på 1970-talet i Sverige. På sjuttioalet kritiserades krångligt myndighetsspråk överallt i tv, pressen och till och med i riksdagen. Det kom ut flera utredningar om hur viktigt det är med begripligt myndighetsspråk. Enligt Ehrenberg-Sundin och Sundin (2015: 30) lade Gunnar Heléns och Gabriel Romanus motion *om bättre offentlig svenska* grunden för framväxten av klarspråksarbetet. Språkvetaren Nils Frick krävde också till exempel att man borde ordna språkkurser för myndigheter, läsbarhetsundersökningar och tvärvetenskaplig språkutbildning. Diskussionen om att texter ska vara anpassade till sina mottagare ökade. Språkkonsultlinjen började vid Stockholms universitet 1978 och Språkvårdgruppen grundades. Språkvårdgruppens uppgift var att öka samarbetet mellan språkvårdsinstitutioner (som Svenska Akademien och Svenska språknämnden). 1970-talets handböcker koncentrerade sig på språket på detaljnivå (syntax, ordförråd osv.) (Ehrenberg-Sundin & Sundin, 2015: 21, 30–65.)

På 1980-talet flyttade det tidigare fokuset på ord- och meningsnivån till texten som helhet. Också mottagaranpassningens betydelse började poängteras. Samtidigt började myndigheter och företag anställa språkkonsulter. 1988 utgavs den välkända och mycket använda *Svarta listan* som innehöll information om hurdana uttryck som borde undvikas och hur de kan ersättas. I rapporten *Klarspråk – en grund för god offentlig service* (1985) föreslogs det bland annat att *det skulle utses språkansvariga*

tjänstemän på myndigheterna, språkvården skulle samordnas genom en central delegation och det skulle skrivas en samling skrivregler för alla statliga myndigheter. Det grundades dock ingen ny delegation utan Statens institut för personalutveckling (SIPU) tog ansvaret för språkvårdens samordning. Dess uppgift var att utveckla metoder för myndigheternas språkvårdsarbete och anordna kurser och skriva handböcker (Ehrenberg-Sundin & Sundin, 2015:91–111, 142–145, 182–189.)

På 1990-talet tog privatiseringen samt en diversifiering av den offentliga sektorn fart och i takt med det ökade också mängden texter. Man insåg att kontexten har en stor betydelse för hur texten uppfattas och om texten är begriplig eller inte. Intresset för att skriva enklare ökade också när OECD:s läsförståelseundersökning avslöjade att allt flera vuxna har lässvårigheter. När SIPU lades ner tog Klarspråksgruppen över dess uppgifter. Klarspråksgruppen organiserade bland annat konferenser, delade ut språkpriset Klarspråkskristallen samt lanserade det första Klarspråkstestet 1998. (Ehrenberg-Sundin & Sundin, 2015: 147–153, 163–166.)

Lättläst fick ännu mer uppmärksamhet under 2000-talet. Myndigheterna började använda lättläst svenska på sina webbsidor och i broschyrer. Under 2000-talet pågick en het diskussion om språklagen som äntligen trädde i kraft 2009. Enligt språklagen ska språket i offentlig verksamhet vara vårdat, enkelt och begripligt. Språklagen hade en stor betydelse för lättlästs popularitet. År 2006 lades Klarspråksgruppen ner och Institutionen för språk och folkminnen fick fortsätta med dess uppgifter. (Ehrenberg-Sundin & Sundin, 2015: 183, 192–193, 203.) Språkrådet grundades 2008 när Svenska språknämnden förenades med Klarspråksgruppen och Sverigesvenska språknämnden. Det finns språkvårdare som är ansvariga för klarspråket och en nämnd som svarar för klarspråksfrågor, men klarspråksarbete sker mycket på lokal nivå i dag. (Catharina Nyström Höög, 2009: 13.)

Diskussionen om jämställt språk har fortsatt på 2010-talet och minoritetsspråkfrågor har också blivit ett viktigt ämne i språkpolitik. Fast myndigheterna (som till exempel Försäkringskassan och Skatteverket) har kommit långt i klarspråksarbetet har domstolarna varit långsammare i sitt klarspråksarbete. Domstolarnas språk har börjat förnyas först på 2010-talet. För att klarspråksarbetet ska gå framåt behövs det flera undersökningar, stöd från ledare och samarbete mellan språkexperter och sakexperter.

Lyckligtvis har allt flera forskare blivit intresserade av klarspråksarbete. (Ehrenberg-Sundin & Sundin, 2015: 223–231, 244–270.)

2.3.2 Arbete för bättre myndighetsspråk i Finland

Arbete för ett tydligare myndighetsspråk kom i gång i Finland på 1970-talet. 1974 gav Justitieministeriets lagstiftningsavdelning ut instruktionerna för bättre myndighetsspråk till myndigheterna. På 1970-talet fick myndigheterna möjligheten att delta i kurser där de kunde förbättra sina språkkunskaper. Institutet för de inhemska språken utgav också en guide *Selkeä virkakieli* år 1980. (Undervisnings- och kulturministeriet, 2014: bilaga 1.)

1979 grundades en kommitté vars mål var att förbättra myndighetsspråk och förvaltningsspråk. Enligt kommitténs betänkanden borde byråerna övervaka kvaliteten hos sina texter och utbilda de anställda i att skriva klarspråk. 1982 fattade statsrådet ett beslut enligt vilket alla statliga myndigheter ska övervaka sitt språk och se till att alla statliga myndigheter använder klarspråk. Från och med förvaltningslagen från 2003 ska myndigheterna också *använda ett sakligt, klart och begripligt språk* (Förvaltningslag, 2003/434). Ett klarare myndighetsspråk blev också ett mål i Finlands nationella handlingsprogram 2013. Fast myndighetsspråket har väckt mycket diskussion och nya regler har tagits i bruk är det samma problem som ännu återstår. Enligt undersökningarna är myndighetsspråket ännu idag ofta svårbegripligt. (Undervisnings- och kulturministeriet, 2014: bilaga 1.) Virtanen (2009: 13) anser att problemet inte är den enskilda skribenten utan hela institutionen. Man borde påverka hela institutionens språkbruk.

Institutet för de inhemska språken erbjuder rådgivning och utbildning till myndigheterna och övervakar också hur myndighetspråket utvecklas. Språkinstitutet är också med i olika undersökningar och arbetsgrupper som gäller myndighetsspråk. (Institutionen för de inhemska språken, hämtad 2.1.2017.)

2.3.2.1 Klart myndighetsspråk – ett handlingsprogram

2013 tillsatte undervisningsministeriet en arbetsgrupp som skulle betänka hur myndigheternas språk skulle kunna förbättras och hur administrationslagen skulle följas bättre. Arbetsgruppen kom med ett handlingsprogram *Klart myndighetsspråk – ett handlingsprogram* vilket innehåller rekommendationer för hur myndighetsspråket skulle kunna förbättras och hur man kan få myndigheterna att satsa på klarspråket. Handlingsprogrammet berör staten, kommuner samt offentliga organisationer. Enligt handlingsprogrammet sparar bättre myndighetsspråk kundernas tid och myndigheternas arbete. (Undervisnings- och kulturministeriet, 2014: 2, 11–12.)

Utredningen innehåller till exempel förslag till riksdagen, statsrådet, enskilda myndigheter och läroanstalter samt gemensamma rekommendationer för hela den offentliga förvaltningen. I utredningen betonas behovet av daglig språkgranskning hos myndigheter. Utredningen innehåller också flera praktiska förslag. Det ska till exempel grundas en tjänst för en ombudsman för myndighetsspråket och en nationell termbank för förvaltningen som skulle innehålla gemensamma termer, namn och tjänstebeteckningar för förvaltningen och lagstiftningen. Stadsrådet ska skapa gemensamma instruktioner för förvaltningsnamn, tjänstetitlar och för planering av termer. Ministerierna och kommunerna ska uppmuntra myndigheterna att minska antalet texter och förkorta dem. Om möjligt skulle det också grundas en gemensam textbank där det skulle finnas textmallar för myndigheter. Varje byrå skulle ha en klarspråkansvarig person och en grupp som har ansvaret för utvecklingen av myndighetsspråk. De här är bara några exempel på olika instruktioner som finns i åtgärdsprogrammet. Myndigheterna måste också ta hänsyn till att det finns information tillgänglig på klarspråk så att också de som har svårigheter med läsningen skulle förstå (Undervisnings- och kulturministeriet, 2014: 11–21.)

2.3.2.2 Kampanjen klart myndighetsspråk

Kampanjen Klart myndighetsspråkordnades mellan 2014 och 2015 och den härstammar från det ovannämnda handlingsprogrammet. Kampanjens syfte var att uppmuntra myndigheterna att förbättra sitt språk. Institutet för de inhemska språken fungerade som kampanjens ledare. Kampanjen startade den 13 oktober 2014. I tävlingen som hette Framgångsberättelser fick byråer och kommuner berätta om

lyckade exempel på hur de har förbättrat myndighetspråket. Myndigheterna fick också möjligheten att bekanta sig med varandras texter och ge råd för hur texterna skulle kunna förbättras. (Institutet för de inhemska språken, hämtad 2.1.2017)

Kampanjen innehöll också olika pilotkampanjer. FPA, Trafiksäkerhetsverket (Trafi) och Skatteverket var med i kampanjen med sina program. Till exempel FPA förenklade sina webbsidor som handlar om handikappbidrag för under 16-åriga. Två kommuner, Vasa och Tammerfors, var också med i kampanjen. (Institutet för de inhemska språken, hämtad 2.1.2017.)

2.3.2.3 FPA:s lättlästa broschyrer

På FPA:s hemsidor finns det information på klarspråk men en del läsare behöver ett ännu enklare språk. Därför har FPA lättlästa broschyrer som är avsedda för dem som t.ex. inte kan finska eller svenska speciellt bra eller som har svårigheter med läsning. Den första lättlästa broschyren kom ut år 2011. Det finns färre begrepp och mindre information i lättlästa broschyrer. Broschyerna görs i samarbete med Selkokeskus (den finskspråkiga motsvarigheten till LL-Center) eftersom det behövs speciell kunskap om lättläst. (Institutet för de inhemska språken, hämtad 2.1.2017.) Med sina lättlästa broschyrer var FPA med i år 2014–2015 vars syfte var att uppmuntra myndigheterna att förbättra sitt språk (Institutet för de inhemska språken, hämtad 2.1.2017). Fast man redan år 1994 och 2002 hade rekommenderat att man använder det personliga pronomenet *du* och undviker det opersonliga *man* var det först år 2006 då FPA började dua sina kunder (se Lassus, 2010: 120). Enligt Lassus (2010: 117–118) liknar FPA:s och Försäkringskassans broschyrer lagtexter i den mån att de också innehåller villkorangivelser med *om* samt påståendesatser som görs svagare med verbet *kan*.

2.4 Systemisk-funktionell lingvistik

I detta kapitel presenterar jag hur systemisk-funktionell lingvistik ser på språket och hurdana verktyg det används för att undersöka de olika sidorna i ett språk.

2.4.1 De tre olika metafunktionerna

Som metod använder jag *systemisk-funktionell lingvistik* eller *funktionell lingvistik* (på engelska systemic functional linguistics) som är en språk teori som utvecklades av den brittiska språkvetaren Michael Halliday men som senare har tillämpats och vidareutvecklats av andra forskare. Som namnet redan avslöjar är det ordens och satsernas funktion som står i centrum, inte formen. I den traditionella grammatiken har man förklarat språkliga avvikelser och fel med kontext och språkbruk medan i *den systemisk-funktionella lingvistik* ser man kontexten och språkbruket som centrala för hela grammatiken, alltså hur kontexten påverkar vårt språkbruk men också hur vårt språkbruk skapar kontext. Den situationen (kontexten) vi befinner oss i spelar en stor roll för vårt språkbruk. (Holmberg & Karlsson, 2010: 10, 12.) *Situationskontexten* och *kulturkontexten* (se kapitel 2.4.7) har en ytterst viktig roll i språkbruket (se till exempel Lassus, 2010). I den funktionella lingvistik grupperas ord inte enligt ordklass utan enligt den funktion som de har i meningen. Då ser man hurdan roll varje komponent har. Kärnan i den systemisk-funktionella lingvistik är att ord bär flera roller samtidigt beroende på ur vilken synvinkel man granskar dem. Till exempel i meningen *Pojken kastade bollen* är pojken samtidigt subjekt, Aktör och tema. Grammatiskt är *pojken* subjekt eftersom han utför handlingen. Men med den systemisk-funktionella lingvistikens termer är han också Aktör, eftersom han utför en materiell (konkret) handling. *Pojken* är också temat i satsen, eftersom det är satsens första ord och satsen handlar om pojken. (Halliday, 1994: 29–30, 32.) Den systemisk-funktionella lingvistik tar främst i beaktande formlära och syntax men pragmatik och semantik har också en central roll (Holmberg & Karlsson, 2010: 10–12).

2.4.2 Den interpersonella metafunktionen

Språkets tre centrala funktioner enligt systemisk-funktionell lingvistik är *den interpersonella metafunktionen*, *den ideationella metafunktionen* och *den textuella metafunktionen*. Den interpersonella funktionen handlar om hur vi söker kontakt eller samtalar med varandra. (Holmberg & Karlsson, 2006: 18, 31.) Enligt Halliday finns det två centrala distinktioner i den interpersonella metafunktionen. Det finns två

talarroller: *givande* och *krävande*. Givande och krävande kan handla antingen om varor och tjänster eller om information, t.ex. *Ge mig mjölken* eller *Hur har din dag gått?* (Halliday, 1994: 68, Holmberg & Karlsson, 2006: 34.) Den interpersonella metafunktionen förklarar hur grammatiken fungerar i påståendesatser, frågesatser, uppmaningar och erbjudanden som är talets fyra primära funktioner (Holmberg & Karlsson, 2004: 37, Halliday, 1994: 69).

En viktig del i det interpersonella är modalitet, alltså på vilket sätt man framställer sitt ärende: använder man till exempel direkta eller indirekta uppmaningar, hurdana adverbial använder man osv. I modalitet finns det fyra betydelseskalar: sannolikhet, förpliktelse, vanlighet och villighet. Modalitet uttrycks (i svenskan) till exempel med verb som *ska*, *kunna*, *bör*, *måste* eller adverbial som *kanske*, *ju*, *möjligen*. (Holmberg & Karlsson, 2006: 58–59.) Jag skriver mer om modalitet i kapitel 3.3.

2.4.3 Den ideationella metafunktionen

Den ideationella metafunktionen handlar om processer där någonting sägs, känns, görs eller finns. Dessa processer delas in i fyra fält i Holmberg & Karlssons lärobok: materiella, relationella, mentala och verbala processer. (Holmberg, 2006: 89, 90, 94.) Men Halliday ser mentala och materiella processer som huvudprocesstyper och på gränserna mellan dem ligger andra processtyper som beteenderelaterade processer och verbala processer. Halliday ser inte verbala processer som huvudgrupp på samma sätt som Holmberg och Karlsson gör. Den tredje gruppen är relationella processer. I materiella processer görs någonting aktivt i den fysiska världen, t.ex. *Kalle målar huset* eller *Malin ringer till Peter* osv. Satsen består sålunda av själva processen (som är verb), deltagare (som är nominalfraser) samt möjliga omständigheter (som är adverbfraser eller prepositionsfraser). (Halliday, 1994: 107, 109–110.)

I relationella processer görs ingenting aktivt utan de beskriver hurdan någon eller något är och de uttrycks ofta med verbet *vara*. Relationella processer kan ännu delas vidare in i attributiva, identifierade och existentiella satser. Mentala processer å sin sida händer i den psykiska världen. Det görs ingenting konkret. (Holmberg & Karlsson, 2006: 89–90, 94.) Mentala processer handlar om tänkande, känslor och

förnimmelser. I mentala processer bör aktören ha ett eget medvetande. Därför är den vanligtvis en människa. (Halliday, 1994: 114–115.) Verbala processer liknar materiella processer. De är processer som sägs symboliskt eller fysiskt. (Holmberg & Karlsson, 2006: 89–90, 94.) Anna-Malin Karlsson (2010: 24–25) påpekar att processer inte är verb. Man kategoriserar inte verb när man kategoriserar processer. Många verb är vanligtvis verbala (t.ex. *ropa*, *säga*) eller materiella (*ge*, *lämna*) och så vidare men det är kontexten som avgör vilken process det handlar om. Till exempel i meningen *Anmäl dig genast imorgon* kan verbet *anmäl dig* vara antingen en verbal process eller en materiell process beroende på hur anmälningen sker. Om anmälningen görs i telefonen eller muntligt t.ex. i någon byrå är handlingen verbal. Men om anmälningen sker t.ex. på nätet är handlingen materiell.

Ibland kan deltagare och processer gömmas bakom *ideationella grammatiska metaforer*. I ideationella grammatiska metaforer packas processer, t.ex. *att skratta* blir *skrattandet* och samtidigt blir processen också en deltagare i en sats. (Karlsson, 2010: 31–32.)

2.4.4 Den textuella metafunktionen

Den textuella metafunktionen har inte en grundbetydelse på samma sätt som de ideationella och interpersonella funktionerna har utan den skapar textuella betydelser genom att organisera ideationella och interpersonella betydelser. De två centrala begreppen i den textuella metafunktionen är *tema* och *rema*. Tema är det första ordet eller frasen, som oftast är subjekt i en mening. (Holmberg & Karlsson, 2006: 143.) Halliday (1994: 37) lyfter fram att temat är det som meningen handlar om. Rema är enkelt sagt resten av meningen: det som kommer efter temat eller det som sägs om temat (Holmberg & Karlsson, 2006: 143). Enligt Halliday (1994: 37) utgör tema och rema tillsammans meningens budskap.

Temat kan vara en nominalfras, en prepositionsfras eller en adverbfras. Ett tema kan också bestå av en eller flera fraser. Verbet är det som skiljer åt tema och rema. T.ex. i meningen *Pojken kastade bollen* är *pojken* tema och *bollen* rema. Teman som inte är subjekt i satsen kallas markerade tema (marked theme). De är oftast adverbialfraser. (Halliday, 1994: 39–44.)

2.4.5 Deltagarroller

Deltagarrollerna är olika beroende på processtyper. Materiella processer kan innehålla följande deltagarroller: Aktör, Mottagare, Mål, Utsträckning. Mentala processer innehåller endast deltagarrollen Upplevare och relationella processer rollerna Bärare, Attribut, Utpekad, Värde, Existerande. Verbala processer kan ha rollerna Talare och Lyssnare, samt Utsaga och Talmål. (Holmberg & Karlsson, 2006: 78–102.)

I materiella processer är Aktören den som utför aktionen. Förutom en Aktör finns det ofta Mål och Mottagare och ibland Utsträckning med i materiella processer. Mål är det som handlingen handlar om och Mål är den som handlingen riktas till. T.ex. i satsen *Jag gav denna bok till Maria* är *Jag* Aktör, *gav* materiell process, *denna bok* Mål och *Maria* Mottagare.

I relationella-attributiva processer finns deltagarna Bärare och Attribut. Attribut är en kortvarig egenskap eller en av flera av Bärarens egenskaper. T.ex. i satsen *Jag är arbetslös* är *Jag* Bärare, *är* relationell process och *arbetslös* Attribut. I relationella-identifierande satser finns deltagarna Utpekad och Värde. Värde är en långvarig eller permanent egenskap hos Utpekad. T.ex. i meningen *Helsingfors är Finlands huvudstad* är *Helsingfors* Utpekad, processen *är* är relationell-identifierande och *Finlands huvudstad* är Värde. Relationella-existerande satser har bara en deltagare Existerande, t.ex. *Det finns en katt på trappan*. (Holmberg & Karlsson 2006, 80–84; 89–94.)

Verbala processer är processer som uttrycks muntligt. Klassiska exempel på verbala processer är till exempel *säga* eller *ropa*, men gränsen mellan verbala och materiella processer kan vara oklar ibland. Till exempel verbet *ansöka om* kan räknas till materiella eller verbala processer beroende på kontexten. Om jag anser i min egen undersökning till exempel att ansökningen sker muntligt har jag räknat den till verbala processer och därför använder jag också de verbala processernas deltagare men om jag tycker att anmälan sker till exempel på internet har jag analyserat deltagarna utifrån kategorierna inom materiella processer. Deltagarna är Talare, Lyssnare och Utsaga där Talare är den som säger någonting, Lyssnare den som talar riktas till och Utsaga det som man talar om. T.ex. i satsen *Jan berättade om sin resa*

till mamman är *Jan Talare, sin resa Utsaga* och *mamman Lyssnare*. (Holmberg & Karlsson, 2006: 94–101.)

Mentala processer är inre processer, som handlar om tänkande, känslor eller upplevelser. Mentala processer kan endast ha två deltagare och de är Upplevare och Fenomen. Till exempel meningen *Jag känner mig nervös* har Upplevaren *Jag* och Fenomenet *nervös*. (Holmberg & Karlsson, 2006: 85-89.)

2.4.6 Modalitet

Modalitet hör till den interpersonella metafunktionen. Med modala uttryck kan skribenten uttrycka vanlighet, förpliktelse, sannolikhet och villighet. Enligt Holmberg och Karlsson (2006: 58–59) finns det två motpoler: språkhandling utan modalitet och dess negerade motsats. T.ex. *Jag kommer idag* och *Jag kommer inte idag*. Modalitet är således olika val man gör mellan dessa motpoler, t.ex. *Jag kommer kanske idag*. Modala uttryck kan vara adverbial som till exempel *kanske, antagligen, möjligen*. De vanligaste modala hjälpverben är *kan, måste, kan, bör, ska, skall*. Förpliktelsen kan delas in i tre underkategorier där graden av förpliktelse varierar. Dessa kategorier är: låg grad, medelhög grad och hög grad. Ord som *kan* och *behöva* hör till kategorin låg grad av förpliktelse, *bör* till medelhög grad av förpliktelse och *måste* och *ska/skall* till hög grad av förpliktelse. Vanlighet, villighet och sannolikhet kan på samma sätt delas in i kategorierna låg grad, medelhög grad och hög grad. (Holmberg & Karlsson, 2006: 58–59, 63–64.)

Dessa modala hjälpverb kan användas till exempel för indirekta uppmaningar men det finns också andra sätt att använda dem. Enligt Svenska Akademiens språklära (2004: 279) finns det fyra olika typer av huvudsatser: 1) påståendesatser, 2) frågesatser, 3) uppmaningssatser och 4) bisatsformade huvudsatser. Det finns dock ingen regel för att till exempel påståendesatser skulle kunna användas bara för påståenden i praktiken. Att uttrycka uppmaningar med något annat sätt än direkta uppmaningar (t.ex. *Stäng fönstret!*) är mycket vanligt. De kallas *indirekta uppmaningar* och kan vara frågesatser eller påståendesatser med möjliga modala hjälpverb. (Svenska Akademiens språklära, 2004: 279, 281.) Form och pragmatisk betydelse går inte alltid hand i hand. Holmberg (2011) kallar satser som realiserar en

annan aktion än vad den ser ut i sin form för *modusmetaforer*. Indirekta uppmaningar är således också modusmetaforer. Det finns tre sätt för hur man kan tolka t.ex. ett påstående som en uppmaning. Man kan först se på kontexten. Man kan anta att det finns uppmaningar att göra någonting i myndigheternas brev och broschyrer, till exempel. Man kan också se på lexikogrammatiska val: ord som *ska* och *måste* är mycket tydliga exempel på hur man kan uppmana i form av ett påstående. T.ex. *Du ska skicka din ansökning inom två veckor*. Man kan också se på hur yttrandet besvaras. Man svarar på olika sätt på uppmaningar och påståenden. Om man undersöker texter i stället för tal kan man tänka sig hur läsaren skulle kunna svara på skribentens påstående. (Holmberg, 2011: 103–104.)

2.4.7 Situationskontext, kulturell kontext och register

Olika forskare definierar begreppen *situationskontext*, *kulturell kontext* och *register* på olika sätt. Enligt J.R. Firth (1950) består situationskontexten av deltagare i en situation, aktion utförd av dessa deltagare (både verbal och icke-verbal), andra relevanta saker som ingår i situationen och den verbala aktionens effekter. Dell Hymes (1967) har en lite bredare definition. Han ser att situationskontexten består av budskapets form och innehåll, situationen (setting), deltagare, kommunikationens effekter, *key* (talaktens ton och sätt), medium, genre och normer som reglerar kommunikationen.

Men eftersom jag mest utnyttjar Michael Hallidays teori om systemisk-funktionell lingvistik tillämpar jag också hans definition av situationskontext. Enligt Hallidays teori består situationskontexten av följande tre komponenter: *verksamhet* (field), *relation* (tenor) och *kommunikationssätt* (mode) som uttrycker vilken funktion språket har, om det är skrivet eller talat och vad man vill åstadkomma med texten. Varje text (skriven eller talad) har spår av sin kontext. Därför kan man efter att ha läst eller hört ett par meningar veta i vilken kontext dessa uttrycks. (Halliday & Hasan, 1985: 12, 38, Holmberg & Karlsson, 2006: 19.)

Varje text hör också till ett *register*. Register är ett semantiskt begrepp. Register är det som man säger och hur man säger det i en given situation beroende på vad man håller på med. Människor använder olika register i olika situationer. Skillnaderna i

olika register ligger i ordförråd, semantik och grammatik. Klassrumssamtal, samtal mellan läkare och patient, arbetsintervjuer och inbjudningskort är exempel på olika register. Register kan vara *öppna (open register)* eller *stängda (closed register)*. Vanligtvis ligger registret någonstans där emellan. Ett stängt register (t.ex. flygledning) har strikta regler för hur och hurdant språk kan användas. Det finns regler för hur man uttrycker altituder, var olika flygplan finns och så vidare. De flesta register är mer öppna, till exempel klassrumssamtal, men det finns ändå hårdare regler för hur man kan uttrycka sig i klassrummet än i ett helt privat samtal mellan två vänner. (Halliday & Hasan, 1985: 38–43.)

2.5 Tidigare forskning om myndighetstexter

Brukstexters begriplighet har undersökts från olika synvinklar på svenska både i Finland och i Sverige. Till exempel Patricia Karlsson (2014) har i sin pro gradu-avhandling *Klarspråk och begriplighet i multimodala myndighetstexter. En jämförande multimodal och systemisk-funktionell analys av Folkpensionsanstaltens och Försäkringskassans webbtexter* studerat hur information meddelas och mottas i Folkpensionsanstaltens och Försäkringskassans texter på deras webbsidor. Karlsson undersöker texternas multimodala sida (t.ex. färger och skriftelement). Hon fokuserar på hurdana finita verb och subjekt som används på webbsidorna. Som metod använder hon systemisk-funktionell lingvistik. Det kom fram i undersökningen att du-pronomen är det vanligaste subjektet och att finita verb oftast står i aktiv form. Det används dock mycket passivform i Folkpensionsanstaltens texter vilket kan påverka texternas begriplighet. Passiv förekommer inte i samma mån hos Försäkringskassan. Det kom också fram i undersökningen att Försäkringskassan lite bättre följer klarspråkets regler än vad Folkpensionsanstalten gör. (Karlsson, 2014: 43–50, 55.)

En omfattande studie gällande myndighetsspråk är Jannika Lassus doktorsavhandling *Betydelser i barnfamiljsbroschyrer – Systemisk-funktionell analys av den tänkta läsaren och institutionen* (2010) där hon undersöker Folkpensionsanstaltens och Försäkringskassans broschyrer. Hon undersöker de vanligaste orden och de vanligaste processerna samt hurdana deltagarroller institutionerna och läsaren har.

Eftersom kontexten har en stor betydelse i systemisk-funktionell lingvistik granskar Lassus också hur *situationskontexten* (situationskontexten är situationen där texten produceras, deltagarna i situationen och textens syfte) och *kulturkontexten* (hela den kulturella omgivningen där texten produceras) påverkar hurdana texterna är. Materiella och relationella processer är de vanligaste processtyperna i sverigesvenska och finlandssvenska texter, medan materiella processer är mycket vanligare i finlandssvenska. Detta betyder att de finlandssvenska texterna fokuserar mer på yttre handlingar, medan det sverigesvenska materialet koncentrerar sig mer på relationer, egenskaper och ägandeförhållanden. FPA:s texter börjar dock likna Försäkringskassans texter när de relationella processernas andel ökar. Största delen av processerna är handlingsorienterade i det svenska samt i det finlandssvenska materialet. (Lassus, 2010: 137, 141–148.)

Varje processtyp har sina egna deltagare, t.ex. i materiella processer finns det Aktör och Mottagare, i Verbala processer Bärare och Lyssnare. I många fall där institutionen nämns är den inte en egentlig deltagare utan den snarare betecknar t.ex. en omständighet. Läsaren är den synligaste deltagaren. Institutionerna omtalas mest med substantiv men pronomen är vanligare i det sverigesvenska materialet än i Finland. Före 2006 tilltalas läsaren enbart i några rubriker i det finlandssvenska materialet men efter du-reformen fördubblades antalet läsaromnämmanden. I det sverigesvenska materialet sker inte stora förändringar eftersom läsarna från början har tilltalats med *du*. Lassus sammanfattar att det är individen som antas agera aktivt medan institutionen mer sällan är en deltagare och har mer passiva roller som Mottagare och Lyssnare. Institutionen håller också en viss distans och maktposition genom att oftare använda substantiv (FPA, Försäkringskassan) än pronomenet *vi*. (Lassus, 2010: 116, 154–158, 165–167, 183–186.)

Eveliina Tolvanen (2016) har också jämfört sverigesvenska myndighetstexter med finlandssvenska myndighetstexter i sin doktorsavhandling. Hon undersökte FPA:s samt Pensionsmyndighetens webbtexter för pensioner. I tillägg till sverigesvenska och finlandssvenska, undersökte hon också sverigefinska samt finska texter. Hon kom fram till att läsaren har en passiv roll i FPA:s texter. FPA och läsaren har en hierarkisk relation: FPA talar om sig själv med substantiv och använder pronomenet *vi* endast prosodiskt. Pensionmyndighetens texter är mer informella. Maktrelationer

betonas inte lika mycket, också pronomenet *vi* används. Både Pensionsmyndigheten samt FPA duar sina kunder. (Tolvanen, 2016: 64, 71–73.)

De fyra centrala språkhandlingarna i den systemisk-funktionella lingvistikens är att ge information (påstå) och begära information (fråga) och proposalerna att ge varor och tjänster (erbjuda) och att begära varor och tjänster (uppmåna). I materialet för denna undersökning är de vanligaste språkfunktionerna påståendesatser vars funktion är att ge information. Frågornas syfte är för det mesta att presentera ämnet eller presentera möjliga frågor som läsaren kan ha. Deras funktion är alltså inte att begära information från läsaren. Det finns inte många imperativer i materialet och när de finns är deras funktion att styra läsningen (till exempel, *se sida x*). Uppmaningar ges i stället i indirekta former, t.ex. i passiv eller med hjälp av modala verb som *kan*. (Lassus, 2010: 187, 192, 200–204, 219.)

På finska har FPA:s lättlästa broschyrer undersökts av Eliisa Uotila. I hennes pro gradu-avhandling *Selkokieltä esitteillä: Kelan selko- ja yleiskielisten esitteiden tekstuaalinen analyysi* (2013) gör Uotila en tema/rema-analys där hon jämför de lättlästa broschyrernas tema med de allmänspråkliga broschyrernas teman. I undersökningen framgår det till exempel att subjekt oftast är teman i lättlästa broschyrer medan i allmänspråkliga broschyrer är predikativ och adverbial och subjekt nästan lika vanliga teman (Uotila, 2013: 27–28).

Eva Marcusson framställer i sin magisteruppsats *Klarspråk i myndighetstext – En undersökning av begripligheten i Skatteverkets förfrågningar, överväganden och beslut* hur klarspråkliga Skatteverkets texter är och hur de kan göras begripligare. Marcusson undersöker texternas begriplighet genom att använda Språkrådets klarspråkstest för beslut som består av 31 frågor. Testen värderar åtta olika områden, t.ex. ord, meningar, textens innehåll och ton. Materialet består av 11 ärenden som handlar om taxering för löntagare. Undersökningens resultat visar att fast Skatteverkets språk har blivit begripligare under åren finns det några ställen där de anställda hos Skatteverket inte följer Språkrådets eller Skatteverkets rekommendationer. Det förekommer till exempel passiva verbformer och indirekt tilltal ibland. I största delen av frågorna följer myndigheterna Språkrådets rekommendationer. Innehållet och dispositionen får omdömet *mycket bra* och övriga

områden (tonen i texten, rubrikerna, textens olika delar, styckena och sambanden, meningarna, orden och fraser) får omdömet *bra*. (Marcusson, 2009: 9, 12, 25, 46.)

3 Metod

Jag har valt att använda systemisk-funktionell lingvistik eftersom jag tycker att dess pragmatiska förhållningssätt till språket är ett bra verktyg när man vill komma åt relationen mellan läsaren och FPA. Deltagarrollerna har en central betydelse i min undersökning. Jag analyserar dem med hjälp av den systemisk-funktionella lingvistikens begrepp. Möjliga deltagarroller är Aktör, Mottagare, Mål, Utsträckning i materiella processer, Upplevare i mentala processer, Bärare, Attribut, Utpekad, Värde och Existerande i relationella processer och Talare och Lyssnare i verbala processer. För att komma åt de olika deltagarrollerna läser jag först genom texten flera gånger för att se med vilka ord läsaren och FPA tilltalas och omtalas. Sedan använder jag textanalysprogrammet Antconc för att hitta alla meningar där det sökta ordet framkommer. Därefter kopierar jag in alla meningar i ett word-dokument och grupperar meningarna med samma omtalanden under samma rubrik. Jag börjar med att analysera processbetydelser. Om det står i broschyren till exempel *Du måste skicka in en ansökan*, vet jag att processen är materiell och att de möjliga deltagarrollerna är Aktör, Mottagare, Mål och Utsträckning. Jag analyserar både deltagarrollerna som finns i bisatserna och i huvudsatserna, eftersom jag tycker att de båda avslöjar hur läsaren och FPA konstrueras i texten. Läsaren och institutionen kan också omtalas utan att de har någon deltagarroll. Till exempel i meningen *Ansökningsblanketter finns att få på Arbetskraftsbyråerna, på FPA:s lokabyråer* har *FPA:s lokalbyråer* och *arbetskraftsbyråerna* ingen deltagarroll utan de fungerar som omständigheter.

När jag är färdig med analysen av alla meningar där institutionen och läsaren omtalas räknar jag hur många gånger institutionen och läsaren har en deltagarroll och hur många gånger de har en viss deltagarroll, till exempel hur många gånger läsaren fungerar som Aktör eller hur många gånger institutionen fungerar som Mottagare. Genom att analysera olika deltagarroller vill jag komma åt hurdana institutionen och läsaren anses vara, vad som förväntas av dem och framför allt vad dessa olika roller berättar om deras relation och hur institutionen förhåller sig till läsaren.

Som jag redan tidigare diskuterade i kapitlen 2.4.3, 2.4.4 och 2.4.5 finns det verb som kan representera olika processtyper beroende på kontexten. I sådana fall där jag är osäker om vilken process verbet representerar tittar jag på kontexten ytterst noggrant. Forskare är inte eniga om t.ex. hur verbet *få* borde klassificeras: som relationell process eller som materiell process. T.ex. i satsen *Kalle fick pengarna*, kan Kalle ses som Mottagare i en materiell process. Kalle får någonting från någon annan och det är en fysisk handling. Men Anna-Malin Karlsson (2011: 26) tycker att processer med verbet *få* snarast är relationella eftersom det valda verbet är *få* och inte *ge*, och det uttrycker någonting annat än att *någon ger något till någon*. Vidare är den som får någonting (i mitt exempel Kalle) första subjekt i satsen och kan därför inte vara Mottagare. Jannika Lassus (2010) har behandlat *få* som materiell process. Jag har också valt att analysera *få* som materiell process eftersom jag anser att det handlar om en materiell process där någonting ges konkret.

I samordnade satser tar jag båda verben i beaktande om de är olika processtyper (t.ex. verbal + materiell). Men om de uttrycker samma processtyp, t.ex. i meningen *Förutsatt att han är arbetsför och står till arbetsmarknadens förfogande* [...], där både *är* och *står till* är relationella processer, räknar jag dem en gång. Men om omtalandet eller tilltalandet upprepas i båda satserna har jag räknat dem som två separata processer oberoende av om de uttrycker samma process eller inte. I konstruktionen *den som*, t.ex. *Den som uppbär grunddagpenning är skyldig att genast kontakta Fpa-byrån* [...], har jag analyserat processen som finns i huvudsatsen eftersom den relativa bisatsen definierar endast vem denna *den* är.

Vid sidan av deltagarroller undersöker jag modalitet i broschyrerna. Jag väljer att koncentrera mig på modala hjälpverb. Vid genomläsningen blev det klart att modala hjälpverb antagligen är det primära sättet att uttrycka modalitet i broschyrerna. Det kom fram att modalitet också uttrycks genom indirekta och direkta uppmaningar. Jag använder programmet Antconc för att hitta alla de gånger då modala hjälpverb används. Jag gör sökningar med de hjälpverb som jag vet att finns i broschyrerna. Sedan listar jag alla meningar där hjälpverb förekommer i ett word-dokument och grupperar dem enligt sitt modala hjälpverb. Därefter analyserar jag om verbet i meningen hänvisar till läsaren, institutionen eller till någon annan och om det

uttrycker förpliktelse, sannolikhet, villighet eller vanlighet. Jag analyserar också passivsatser eftersom det oftast framgår tydligt av kontexten vem passiven syftar på.

4 Material

Jag kontaktade FPA:s kommunikationsavdelning per e-post förra hösten och fick tillgång till sammanlagt 29 broschyrer från FPA. Den nyaste giltiga broschyren finns på FPA:s webbsidor. De broschyrer som jag fick är från åren 1986–1991 och 1994–2016. Broschyerna som jag undersöker är avsedda för arbetslösa men FPA har också andra broschyrer, som t.ex. broschyrer för barnfamiljer och pensionärer. Broschyerna från 1980-talet och 1990-talet och från 2000 till 2010 är i pappersform medan de nyare från 2011 och framåt har jag som PDF-filer.

Jag har valt att analysera broschyrerna från år 1986 och år 2011 eftersom jag antar att de största skillnaderna föreligger mellan dem. Följande broschyrer är nästan identiska med varandra: broschyrerna från år 1986 till år 1987, 1988–1991, 1994–2000, 2001–2010 samt 2011–2016. Broschyerna skiljer sig från varandra till längden, utseendet och innehållet. De äldsta broschyrerna från år 1986 till 1991 är korta, ca 15 sidor långa. Från år 1991 fram till år 2007 är alla broschyrer ca 30 sidor långa. Broschyerna mellan åren 2008 och 2010 är 24 sidor, medan den nyaste broschyren från år 2011 till 2016 är knappt tio sidor. Broschyerna från 2011 och framåt är skrivna på lättläst svenska medan de andra är allmänspråkliga. Alla broschyrer innehåller flera underrubriker och korta stycken. De äldsta broschyrerna från 1986 och 1988 handlar endast om dagpenning och grunddagpenning. I 1996 års broschyr behandlas också arbetsmarknadsstöd, utbildning, avgångsbidrag, lönegaranti och arbetslöshetspension. Från och med 2001 är integrationsstöd också med.

De undersökta broschyrerna, från år 1986 och år 2011, är nästan lika långa. Broschyren från år 1986 har flera sidor men beroende bland annat på sidornas storlek har de nästan samma antal ord. Broschyren från år 1986 har 15 sidor och 844 ord och broschyren från år 2011 har nio sidor och 2097 ord. I broschyren från år 1986 finns det en tabell med många siffror som jag har utelämnat ur undersökningen. Jag har också valt att inte ta med innehållsförteckningarna i undersökningen.

Jag framställer både för broschyren från år 1986 och från år 2011 broschyrernas situations- och kulturkontext utgående från Hallidays definition och begrepp.

Broschyerna är avsedda för att ge information till den arbetslösa läsaren om hur han eller hon kan söka stöd, hurdana stöd det finns och när man är berättigad till olika stöd. *Verksamheten* har delvis förändrats under åren. År 1986 fanns det ingen möjlighet att läsa broschyren på nätet, medan det så klart är en möjlighet år 2011 trots att pappersversion ändå är tillgänglig. I *relationen* har det också hänt några förändringar. Avsändaren är ännu FPA och mottagaren de arbetslösa men det har knutits en ny grupp, invandrare, till de arbetslösa. Enligt tidigare forskning i 2000-talet (se t.ex. Lassus [2010] och Tolvanen [2016]) är relationen mellan FPA och läsaren hierarkisk och FPA:s auktoritet syns tydligt. Därför antar jag att relationen var hierarkisk också på 1980-talet.

Båda broschyrerna består av korta stycken, men broschyren från år 2011 (se bild 2) består av mycket kortare meningar än broschyren från år 1986. År 1986 är texten skriven i en spalt (se bild 1) men år 2011 är den indelad i två spalter. Själva häftet är också mindre i broschyren från år 1986 än från år 2011.

Bild 1. En bild av FPA:s broschyr för arbetslösa år 1986.

Utkomstskyddet för arbetslösa

Arbetslöshetsskyddet reviderades 1.1.1985 i och med att lagen om utkomstskydd för arbetslösa trädde i kraft. Berättigad till utkomstskydd enligt denna lag är arbetslös arbetssökande som bor i Finland.

Den som blivit arbetslös kan få sin utkomst tryggad genom en arbetslöshetsdagpenning. Tillhör man en arbetslöshetskassa kan man få **dagpenning avvägd enligt förtjänsten**, och i annat fall kan man få **grunddagpenning**. Grunddagpenningen kan sägas motsvara den tidigare arbetslöshetsersättningen medan den enligt förtjänsten avvägda dagpenningen närmast motsvarar kassadagunderstödet.

Arbetslöshetsskyddet handhas fr o m 1.1.1985 för grunddagpenningens vidkommande av Folkpensionsanstalten (FPA). Det s k förtjänstskyddets verkställighet ankommer på arbetslöshetskassorna.

Var söker man arbetslöshetsdagpenning?

Som arbetslös arbetssökande anmäler man sig först hos **arbetskraftsbyrån**. Där blir man vägledad att söka dagpenning, ifall byrån inte kan anvisa vare sig arbete eller utbildning. Den som är medlem i en arbetslöshetskassa söker **dagpenning avvägd enligt förtjänsten** hos **arbetslöshetskassan**. Övriga arbetslösa söker **grunddagpenning** hos **Folkpensionsanstaltens socialförsäkringskommission**. Ansökningsblanketter finns att få på arbetskraftsbyråerna, på FPA:s lokalbyråer och hos arbetslöshetskassorna.

Bild 2. En bild av FPA:s broschyr för arbetslösa år 2011.

Arbetslöshet

I den här broschyren
kan du läsa om
FPA:s ekonomiska stöd
till arbetslösa.
FPA står för Folkpensionsanstalten.

Du kan behöva olika stöd.
Ta reda på vilka stöd
du kan få av FPA.
Alla stöd nämns inte
i den här broschyren.
Det finns till exempel också
ett allmänt bostadsstöd.

Du måste skicka in en ansökan
för att kunna få stöd av FPA.
Du kan ansöka om
FPA:s stöd på internet
på adressen www.fpa.fi/etjanst.
Du kan också göra din ansökan
på en pappersblankett.
Du får pappersblanketter
via internet
eller på FPA-byrån.

www.fpa.fi/etjanst

www.fpa.fi/blanketter

FPA:s stöd är lagstadgade.
FPA behandlar ändå varje ansökan
som ett enskilt fall.

Olika människors livssituation
och behov av stöd
kan vara väldigt olika.
Därför får de olika stöd.
Också storleken på stödet
kan vara olika.

I den här broschyren
kan du läsa det viktigaste
om FPA:s stöd till arbetslösa.
Alla detaljer finns ändå inte med.

Du hittar mera information på
webbplatsen www.fpa.fi.

Lättläst

Den här broschyren är producerad
i samarbete med LL-Center
och Selkokeskus, som har
beviljat broschyren
symbolen för lättläst
som en kvalitetsgaranti.

5 Resultat

Jag börjar analysen av resultat med broschyren från år 1986. Först går jag genom alla omtalanden som FPA och läsaren har, där efter analyserar jag hurdana roller dessa omtalanden bär. Efter detta går jag genom alla modala hjälpverb i broschyren och sist beskriver jag indirekta och direkta uppmaningar. Jag gör analysen i samma ordning för broschyren från år 2011. Efter analysen jämför jag resultaten i ett jämförande kapitel, kapitel 6.

5.1 Broschyren från år 1986

I kapitel 5.1.1 beskriver jag omtal och tilltal av läsaren och institutionen, sedan skriver jag om hurdana deltagarroller de har och efter det analyserar jag modala hjälpverb och indirekta och direkta uppmaningar i broschyren.

5.1.1 Omtal och tilltal av läsaren och institutionen

Omtal och tilltal kan avslöja mycket om hur avsändaren förhåller sig till mottagaren och hurdan relation de har. Till exempel, direkt tilltal med *du* signalerar om närmare relation jämfört med niandet eller om det inte finns tilltal och mottagaren omtalas t.ex. med pronomenet *man*. Hur avsändaren talar om sig själv är också viktigt: använder man t.ex. institutionens namn som *FPA* eller pronomen som *jag* eller *vi*. Det framgår både av omtal och avsaknaden av tilltal att FPA är distanserat från läsaren. Läsaren tilltalas inte alls, men omtalas flera gånger i broschyren från år 1986. FPA omtalas betydligt mindre (17 gånger) jämfört med läsaren. Jag har räknat genitivformer separat, t.ex. *FPA* och *FPA:s* har jag räknat som två olika omtalanden, men obestämda och bestämda former av samma lemma är ett och samma omtalande t.ex. *byrå*, *byrån*, *byråer*, *byråerna*. Läsaren omtalas med följande fraser: *man* (47), *den*(11), *arbetslös arbetssökande* (8), *ensamstående arbetslös* (1), *försörjningspliktig arbetslös* (1), *arbetslös/arbetslösa* (9), *han* (7), *ens* (3) och *person/personer* (5), *en*

försörjningspliktig person (1), ensamstående person (1), ensamstående (1), övriga arbetslösa (1). Sammanlagt omtalas läsaren 96 gånger.

Av dessa omtalanden är pronomenet *man* tydligt det vanligaste. Det förekommer 47 gånger i broschyren. På andra plats kommer *den* med 11 och på tredje plats *arbetslös arbetssökande* med åtta omtalanden. *Man* är också det mest frekventa ordet i broschyren (tillsammans med prepositionen *i*). *Man* är ett mycket indirekt sätt att hänvisa till läsaren. Det berättar väldigt litet om vem läsaren är. *Man* är ett generaliserande pronomen som antingen kan syfta på en allmän mängd personer eller *på en mängd som är given i talsituationen eller kontexten [...]* (SAG, 2003: 121). Att hänvisa till läsaren med *man* distanserar avsändaren, FPA, från mottagaren. Det kan vara svårt för några läsare t.ex. med sämre språkkunskaper att begripa att denna *man* hänvisar till läsaren själv. *Han* förekommer sju gånger i texten. FPA omtalas tämligen få gånger jämfört med läsaren. FPA omtalas med ordet *FPA* (2 gånger) och med *Folkpensionsanstaltens socialförsäkringskommissioner/kommission* (2 gånger) och *socialförsäkringskommissionerna* (en gång). FPA omtalas också med *FPA:s lokalbyrå/byråerna* (3 gånger), *en annan lokalbyrå* (en gång) och *lokalbyråerna* (en gång) samt *FPA-byrå/byrån/byråerna* (5 gånger) och *Folkpensionsanstalten* (2 gånger).

S-passiv är mycket vanligt i broschyren. Det gör också antalet omtalanden mindre. S-passiv används för det mesta i sådana fall där institutionen utför handlingen i verkligheten, till exempel: *Grunddagpenning betalas till arbetslös arbetssökande [...]*. FPA förekommer också som agent i passivsatser: *Grunddagpenningarna beviljas av Folkpensionsanstaltens socialförsäkringskommissioner och utbetalas genom lokalbyråerna*. S-passiv används också när det talas om hur läsaren kan ansöka bidrag: *Grunddagpenning söks skriftligen [...]*. S-passiv används mycket när den verkliga Aktören skulle vara FPA men också när den verkliga Aktören skulle vara läsaren. Det betyder att både FPA och läsaren göms bakom passivformen vilket kan vara förvirrande.

Att det inte finns något tilltal alls visar att FPA är distanserad från läsaren. Tilltal är ett effektivt sätt att skapa närhet mellan parter och minska statuskillnader. FPA:s val visar också att maktrelationerna framgår tydligt. Som redan har framgått är läsaren

oftast *man*. Jag har inte hittat bevis på att *man* skulle syfta på någon specifik grupp. Men pronomenet *han* hänvisar grammatiskt till en man. Broschyren är förstås inte bara avsedd för arbetslösa män utan *han* fungerar här på samma sätt som det generella *man*. Fast många numera skulle reagera på en sådan hänvisning var det ännu vid den tidpunkten ett allmänt sätt att syfta på läsaren. *Han* är också vanligt i lagtexter (Jobin, 2004, hämtad 10.4.2017) och det är sannolikt att myndighetstexter som denna broschyr har lånat pronomenet därifrån. I några fall undviks omtalande av läsaren och passiv används istället. Passivanvändning är ytterligare ett sätt att skapa distans mellan läsaren och myndigheten (Brown & Levinson, 1978: 70).

Att använda passiv är ännu vanligare när handlingen utförs av FPA. Förmånerna *betalas* alltid i stället för att *FPA betalar*. FPA framställer sig som mycket distanserad. Samtidigt ställer dessa passivuttryck flera krav på läsaren. FPA antar att läsaren vet från förut att dessa s-passiv hänvisar till FPA.

5.1.2 Deltagarroller

Såväl omtalanden som deltagarroller beskriver hur mottagaren och avsändaren framställs i texten. Mottagaren och avsändaren kan ha mer passiva roller som t.ex. Bärare eller aktiva roller som t.ex. Aktör. Deltagarroller kan avslöja vad som förväntas av läsaren men också hur institutionen ser sig själv.

Läsaren är en mer synlig deltagare än FPA, eftersom institutionen göms oftare bakom passivsätser eller uttrycker t.ex. plats. I detta kapitel visar jag hurdana deltagarroller läsaren och FPA har, vilka som är de vanligaste deltagarrollerna och vilka som är mindre vanliga. I meningarna där det finns ett subjekt som definieras med en bisats och en huvudsats har jag analyserat bara huvudsatsen. Till exempel i satsen: *Den som blivit arbetslös kan få sin utkomst tryggad genom en arbetslöshetsdagpenning*, definierar *den* som *blivit arbetslös* vem denna *den* är men det är huvudsatsen som kommer efter som bestämmer vilken process det handlar om och vilken roll pronomenet *den* har i meningen. Som jag konstaterade i kapitel 3 räknar jag deltagarrollerna två gånger om deltagaren upprepas i båda satserna.

I tabellen nedanför redovisas alla de omtalanden som har en deltagarroll i någon sats. I den vänstra spalten finns alla dessa omtalanden och på rubrikraden alla deltagarroller som dessa omtalanden har: Aktör, Mottagare, Bärare, Existerande, Talare, Upplevare, Attribut och Mål. Den sista spalten på högra sidan visar hur många gånger de olika omnämningarna fungerar som deltagare sammanlagt och allra nederst i tabellen står antalet olika deltagarroller sammanlagt med siffror och procentuellt.

Tabell 1. Läsarens deltagarroller i broschyren från år 1986.

	Aktör	Mottagare	Bärare	Existerande	Talare	Upplevare	Attribut	Mål	Antalet deltagarroller sammanlagt
Man	9	12	20	1	2	2			46
Den	2	3	2					1	8
Arbetslös arbetsökande	1	2	1		1				5
Han	3	1	3						7
Person/personer			1				1		2
Övriga arbetslösa	1								1
Arbetslösa personer		1							1
Arbetslös							5		5
Antalet deltagarroller	16 (21%)	19 (25%)	27 (36%)	1 (1%)	3 (4%)	2 (3%)	6 (8%)	1 (1%)	

Eftersom läsaren tilltalas mycket mer än institutionen är det naturligt att läsaren har flera deltagarroller än FPA. Läsaren har sammanlagt 75 deltagarroller. Som tabell 1 visar är *man* tydligt den vanligaste deltagaren. *Man* har en deltagarroll 46 gånger. *Den*, som är det näst vanligaste läsaromtalet, fungerar som deltagare åtta gånger. Det intressanta med *den* är att den alltid följs av en definierande bisats. T.ex.

Den som blivit arbetslös kan få sin utkomst tryggad genom en arbetslöshetsdagpenning. han har en deltagarroll sju gånger, arbetslös arbetssökande fem gånger, arbetslös fem gånger och person/personer två gånger. Både övriga arbetslösa och arbetslösapersoner har en deltagarroll. Den vanligaste deltagarrollen är Bärare. 36 % av alla deltagarroller är Bärare, 25 % är Mottagare och 21 % Aktör. Det finns inte betydliga skillnader mellan omtalandena utan Bärare är den vanligaste rollen i alla omtalanden. Endast arbetslös arbetssökande fungerar två gånger som Mottagare och bara en gång som Bärare. Resultaten visar att läsaren har en tämligen passiv roll. I de flesta fall beskrivs läsarens egenskaper och då har läsaren en roll som Bärare. Till exempel i denna mening är anmäld som arbetslös arbetssökande bara en egenskap hos läsaren: Utbetalningen av dagpenning förutsätter att man är anmäld som arbetslös arbetssökande hos Arbetskraftsbyrån. För att läsaren skulle ha en mer aktiv roll (som Aktör eller Talare), kunde detta uttryckas till exempel på följande sätt: Utbetalningen av dagpenning förutsätter att man anmäler sig som arbetslös arbetssökande.

I tabell 2 redovisas alla deltagarroller som FPA har på rubrikraden och i den vänstra kolumnen redovisas alla de omtalanden för FPA som har någon deltagarroll.

Tabell 2. FPA:s deltagarroller i broschyren från år 1986.

	Mottagare	Aktör	Lyssnare
FPA	1		
FPA-byrån		1	1
socialförsäkringskommissionerna	1		
Folkpensionsanstaltens socialförsäkringskommissioner		1	
Lokalbyråerna		1	
Antalet Deltagarroller	2	3	1

Som tabell 2 visar har FPA endast 6 deltagarroller. Därför har jag inte angett siffrorna procentuellt. FPA fungerar två gånger som Mottagare, tre gånger som Aktör och en gång som Lyssnare. Baserat på dessa siffror vågar jag hävda att FPA är mycket osynlig i broschyren och den har en passiv roll. Institutionen göms bakom passivsätser, genitiv och platsuttryck och därför har den så få deltagarroller. Ett exempel på detta är: *Ansökningsblanketter får man både på FPA-byråerna och på Arbetskraftsbyråerna*. Här är FPA ingen självständig deltagare utan FPA-byråerna uttrycker plats.

5.1.3 Modala hjälpverb

Det finns tämligen få modala hjälpverb i broschyren från år 1986. Det enda modala hjälp verbet som förekommer flera gånger är *kan*. Jag koncentrerar mig på modala hjälpverb (*kunna, måste, ska, skall och bör*) eftersom efter en närläsning av broschyrerna framstår de som de mest framträdande modala uttrycken. Det finns inte t.ex. lika många adverbial som uttrycker modalitet. Eftersom jag är intresserad av relationen mellan myndigheten FPA och läsaren är modala verb värda att koncentrera sig på. Modala hjälpverb beskriver hur institutionen förhåller sig till läsaren och sig själv.

I detta kapitel går jag genom alla modala hjälpverb som förekommer i broschyren. Jag delar in verben i kategorier enligt deras betydelse. Som kategorier använder jag förpliktelse, vanlighet, villighet och sannolikhet som Holmberg & Karlsson introducerar i *Grammatik med betydelse* (2006). Jag undersöker också vem de modala hjälpverben syftar på: läsaren, FPA eller någon annan person eller fenomen.

I tabell 3 finns alla de modala hjälpverben (*kan, måste, skall och bör*) som används i broschyren från 1986 i den första spalten från vänster och i rubrikraden alla modalitetsuttryck som uttrycks med modala hjälpverb. *Sannolikhet, läsare* betyder att verbet uttrycker sannolikhet och syftar på läsaren och *Sannolikhet, FPA* betyder att verbet uttrycker sannolikhet och syftar på FPA och så vidare. Jag har också analyserat passivsätser eftersom det framgår ganska tydligt av kontexten vem verbet hänvisar. T.ex. i meningen *Ansökan kan också sändas med posten [...]* är det den arbetslösa läsaren som ska sända ansökan och i meningen *Grunddagpenning kan*

beviljas för obestämd tid[...] syftar *beviljas* till FPA eftersom det är FPA som beviljar grunddagpenningen.

I den vänstra spalten finns alla de modala hjälpverben som förekommer i broschyren (*kan, måste, bör* och *skall*). I rubrikraden nämns alla modaliteter som dessa modala hjälpverb uttrycker (sannolikhet, förpliktelse och villighet) samt vem de syftar på (läsaren eller FPA.)

Tabell 3. Modala hjälpverb i broschyren från år 1986.

	Sannolikhet, läsaren	Förpliktelse, läsaren	Villighet, läsaren	Sannolikhet, FPA
Kan	6	5	1	6
Måste		1		
Bör		2		
Skall		4		
Antalet modaliteter	6	12	1	6

De flesta modala hjälpverben syftar på läsaren och uttrycker förpliktelse som läsaren har. Den näst största gruppen är sannolikhet. De modala hjälpverben uttrycker sex gånger sannolikhet som syftar på läsaren och sex gånger sannolikhet som syftar på FPA.

5.1.3.1 Kan

Enligt SAG (2003: 146) uttrycker talaren sin syn till exempel på uttryckets sanningshalt, önskvärdhet, nödvändighet, aktionen i satsen och också om satsens innehåll kan utföras och subjektets roll i satsen med modala hjälpverb. *Kan* uttrycker om satsinnehållet går att utföra eller kan (eventuellt riskerar) att inträffa. (SAG, 2003: 146). *Kan* kan ha olika funktioner; det uttrycker sannolikhet, förpliktelse och villighet (Holmberg & Karlsson, 2006: 67). I allmänhet uttrycker de flesta modala hjälpverben i broschyren förpliktelser som läsaren har. *Kan* är det vanligaste modala hjälp verbet i broschyren och det finns 21 belägg på *kan* i broschyren. Av dessa

hänvisar de flesta (12/21) på läsaren och bara sex till FPA, två gånger hänvisar *kan* till Arbetskraftskommissionen och grunddagpenningen. När *kan* berör läsaren uttrycker det hur han eller hon till exempel kan söka stöd och hurdana stöd han eller hon kan få. De flesta *kan* uttrycker sannolikhet: *En arbetslös arbetssökande kan beviljas rätt till arbetslöshetsdagpenning, Grunddagpenning kan beviljas för obestämd tid[...] Man kan få dagpenning [...]*. När *kan* hänvisar till FPA handlar det om hurdana stöd FPA *kan* bevilja eller betala. Jag tycker att dessa *kan* uttrycka både sannolikhet och förpliktelse. FPA ställer inga förpliktande krav på sig själv eller lovar inte någonting. Det är ju inte alla som får stöd: Det är läsaren som *kan få* i stället för att läsaren (alltid) *får* olika stöd och det är FPA som *kan bevilja* olika stöd. I några fall uttrycker *kan* också en låg grad av förpliktelse som är riktad till läsaren. Till exempel: *Ifall arbetslösheten fortgår efter det att enligt förtjänsten avvägd dagpenning slutat utgå, kan man ansöka om grunddagpenning.*

Den näst största gruppen efter sannolikhet är förpliktelse. Sammanlagt 6 av 21 *kan* uttrycker läsarens förpliktelse att göra någonting. Då handlar det om hurdana stöd man kan söka, hur de söks och hur man söker om ändring. Att söka om ändring är inte obligatoriskt utan en möjlighet eller någonting som det lönar sig för en arbetslös person att göra: *Är man missnöjd med socialförsäkringskommissionens beslut rörande grunddagpenning kan man söka ändring i det hos arbetslöshetsnämnden.* Det uttrycker låg förpliktelse. Samma gäller i följande mening: *Ifall arbetslösheten fortgår efter det att enligt förtjänsten avvägd dagpenning slutat utgå, kan man ansöka om grunddagpenning.* Speciellt i detta senare exempel fungerar *kan* som en hövlighetsstrategi: jag anser att *kan* i verkligheten betyder att man ska söka grunddagpenning i denna kontext.

Det finns också en mening där jag anser att *kan* inte passar in i någon av de modalitetskategorierna: [...] *om han på grund av andra omständigheter inte kan ta emot arbete.* Här betyder *kan* att den arbetslösa, *han* inte har förmågan att ta emot arbete. Därför har jag valt att lämna bort denna mening från analysen.

5.1.3.2 Bör, måste och skall

Bör, måste och skall kan ha flera betydelser, förutom önskvärdhet kan de också uttrycka sanningshalt (SAG, 2003, 146). Både *måste* och *skall* uttrycker hög grad av förpliktelse medan *bör* uttrycker medelhög grad av förpliktelse (Holmberg & Karlsson, 2006: 67). *Bör* förekommer två gånger, *måste* bara en gång och *skall* fyra gånger i broschyren. Det finns tämligen få modala hjälpverb i broschyren. I stället uttrycker FPA sig med påståendesatser utan modalt hjälpverb: *Som arbetslös arbetssökande anmäler man sig först hos Arbetskraftsbyrån* eller *Den som är medlem i en arbetslöshetskassa söker dagpenning avvägd enligt förtjänsten hos arbetslöshetskassan*. Jag analyserar dessa indirekta uppmaningar närmare i nästa kapitel (5.1.4).

Både *måste* och *skall* hänvisar alla gånger till läsaren. T.ex. *Grunddagpenning skall sökas inom tre månader efter den dag fr o m vilken man önskar få den beviljad*. *Bör* uttrycker medelhög förpliktelse och i de två fallen där det förekommer hänvisar det också till läsaren: *Dessutom bör man under de två senaste åren i 26 veckor haft arbete där arbetstiden varit minst 18 timmar per vecka och lönen reglerad av kollektivavtal*.

5.1.4 Uppmaningar

Det finns inga direkta uppmaningar i broschyren från år 1986. I stället används modala hjälpverb som ibland ger uttryck för indirekta uppmaningar. Om man tänker på indirekthet och direkthet helt grammatiskt är imperativ direkta uppmaningar (t.ex. *Stäng dörren!*) (SAG, 2003: 153), medan uttryck med modala hjälpverb med personligt pronomen t.ex. *Du måste komma hem* är en indirekt uppmaning. Jag behandlar inte uppmaningar med modala hjälpverb i detalj här eftersom de har behandlats i kapitel 5.1.3. I detta kapitel fokuserar jag på indirekta uppmaningar som uttrycks med påståenden. Deklarativ syntax är ett vanligt sätt att uttrycka uppmaningar. Som indirekta uppmaningar har jag räknat sådana satser som uttrycker en handling som läsaren måste göra för att få stöd.

Broschyren från år 1986 är mindre handlingsriktad och därför finns det också färre indirekta uppmaningar jämfört med den nyare. I hela broschyren finns det tio

påståendesatser som fungerar som indirekta uppmaningar, till exempel: *När det gäller grundskyddet lämnas besvärsskriften till FPA:s lokalbyrå.* Pragmatiskt betyder detta *När det gäller grundskyddet ska man lämna besvärsskriften till FPA:s lokalbyrå.* Meningen *Utbetalningen av dagpenning förutsätter att man är anmäld som arbetslös arbetssökande hos Arbetskraftsbyrån,* betyder att man måste vara anmäld som arbetslös för att få dagpenning.

Direkta uppmaningar är ett sätt att skapa närhet: de tilltalar läsaren direkt. Men de undviks ofta eftersom de kan vara ansiktshotande (Brown & Levinson, 1978, 70). Enligt Browns & Levinsons (1978: 65, 68) artighetsteori hotar handlingar som begränsar personens handlingsfrihet hans eller hennes *negativa ansikte* (negative face). I sådana fall använder talaren *negativ artighet* (negative politeness) för att minska ansiktshotande effekter. Talaren vill undvika att lyssnaren skulle känna att hans eller hennes handlingsfrihet begränsas. Negativ artighet handlar om *respektfullt beteende* (respect behaviour): talaren använder olika sätt som distanserar sig själv från talhandlingen. (Brown & Levinson, 1978, 68–69.) I broschyren från år 1986 syns negativ artighet tydligt. FPA distanserar sig genom att använda s-passiv, tilltalar inte läsaren och använder indirekta uppmaningar. Det intressanta är att om talaren har mycket mer makt än lyssnaren kan han eller hon uttrycka sig mer direkt och använda färre taktiker som minskar ansiktshotande handlingar (Brown & Levinson, 1978: 69). I mitt material är FPA den som har auktoriteten men oberoende av detta väljer den att inte uttrycka sig direkt. Det kan bero på kulturen. Enligt Brown & Levinson är negativ artighet typiskt för vår västerländska kultur (Brown & Levinson, 1978: 129–130). Fast alla de uppmaningar som finns i broschyren är indirekta betyder det dock inte att FPA inte skulle vilja påverka och styra läsaren. Den gör det bara mer indirekt. I broschyren skildras omständigheter som i verkligheten uttrycker aktiva handlingar som jag påpekade tidigare i detta kapitel (5.1.4).

5.1.5 Sammanfattning av resultaten för broschyren från år 1986

Läsaren är mycket synligare i broschyren än institutionen men läsaren har ändå en passiv roll vilket framgår av dess vanligaste deltagarroller, Bärare och Mottagare. Modala hjälpverb är inte frekventa och de uttrycker oftast sannolikhet (möjliga stöd

som läsaren kan få) eller förpliktelser som läsaren har. Eftersom *kan* uttrycker en låg grad av förpliktelse och de andra modala hjälpverben (*bör, måste och skall*) är sällsynta måste läsaren kunna läsa mellan raderna, vilket kan vara svårt för en svag läsare. Uppmaningarna uttrycks enbart genom indirekta uppmaningar vilket kräver mer från individen och hans eller hennes läsfärdighet.

5.2 Broschyren från år 2011

Jag analyserar broschyren från år 2011 i samma ordning som jag analyserade broschyren från år 1986. Jag börjar med omtalanden och deltagarroller och därefter behandlar jag de modala hjälpverb och direkta och indirekta uppmaningar som förekommer i broschyren.

5.2.1 Omtal och tilltal av läsaren och institutionen

År 1986 tilltalades läsaren aldrig men år 2011 är direkt tilltal i bruk. Läsaren tilltalas med pronomenet *du* och *dig*. *Dig* förekommer sju gånger medan *du* är det mest frekventa ordet i broschyren. Det förekommer sammanlagt 157 gånger. De possessiva pronomenen *din, ditt, dina* används också flitigt (sammanlagt 54 gånger). Läsaren omtalas med fraserna *arbetslösa* (5), *företagare* (1), *invandrare* (3), *arbetslös invandrare* (1), *äldre arbetslösa* (1), *en äldre arbetslös person* (1) och *personer* (1). Fast läsaren tilltalas direkt omtalas den också med pronomenet *man* en gång: *Det finns ingen gräns för hur länge man kan få arbetsmarknadsstöd*. Läsaren tilltalas också två gånger med pronomenet *ni* men det är inte för att visa respekt eller distans utan i båda fall hänvisar *ni* till läsaren och myndigheten tillsammans: *I planen bestämmer ni till exempel om du ska studera eller göra arbetspraktik*.

Jämfört med broschyren från år 1986 där FPA hade endast 17 omtalanden, omtalas institutionen betydligt oftare, 78 gånger, i den nyare broschyren vilket leder till att institutionen också är mer synlig. FPA omtalas för det mesta med ordet *FPA* (31 gånger). Genitivformen *FPA:s* förekommer 18 gånger, *Folkpensionsanstalten* två gånger och *FPA-byrån/-byråerna* sju gånger. Webbadressen *www.fpa.fi* används sammanlagt 16 gånger. Pronomenet *ni* hänvisar också indirekt till FPA två gånger.

När det används hänvisar det till den arbetslösa samt myndigheten som hjälper honom eller henne att göra en sysselsättningsplan. Ett telefonnummer hänvisar också till FPA två gånger. Direkt tilltal skapar närhet mellan läsaren och FPA. Olika omtal av läsaren visar att läsarna (t.ex. *invandrare*, *företagare*, *äldre arbetslösa*) inte bildar någon homogen grupp utan de kan vara till exempel äldre människor eller invandrare.

5.2.2 Deltagarroller

I det här kapitlet går jag genom alla deltagarroller som läsaren och institutionen har i broschyren från år 2011. I tabell 4 står på rubrikraden de olika deltagarrollerna som finns i broschyren. I vänstra spalten nämns alla omtalanden (som har någon deltagarroll) och i högra spalten hur många gånger de har en deltagarroll sammanlagt. På nedersta raden står det sammanlagda antalet och andelen olika deltagarroller.

Tabell 4. Läsarens deltagarroller i broschyren från år 2011.

	Aktör	Mottagare	Bärare	Talare	Lyssnare	Upplevare	Antalet deltagarroller sammanlagt
Du	50	48	42	8	6	5	159
Invandrare		1					1
Man		1					1
Ni	2						2
Antalet deltagarroller	52 (32%)	50 (31%)	42 (26%)	8 (5%)	6 (4%)	5 (3%)	

Du är den vanligaste deltagaren i broschyren. *Du* förekommer 157 gånger i hela broschyren och har alltid en deltagarroll. I tabellen ser man att *du* har 159 deltagarroller. Detta beror på det som jag redan nämnde i kapitel 3: om *du* förekommer bara en gång men har två olika roller i meningen, har jag räknat dem båda. *Man* har en deltagarroll och den förekommer endast en gång i broschyren. På motsvarande sätt har *ni* två deltagarroller och det förekommer två gånger i broschyren. När *ni* används syftar det samtidigt på läsaren och myndigheten.

Possessiva pronomen kan inte ha någon deltagarroll i sig eftersom de alltid har ett huvudord t.ex. *din ansökan, din familjesituation* osv. Som jag redan konstaterade i kapitel 3, har jag tagit båda processerna i beaktande i sammansatta satser där det finns subjekt bara i den första om det handlar om olika processtyper. T.ex. [...] *om du har arbetat minst 20 år och har blivit uppsagd av ekonomiska eller produktionsmässiga orsaker.* I meningen *Om du är under 25 år gammal och saknar yrkesutbildning[...]*, har jag räknat bara en deltagarroll eftersom båda processerna är relationella.

Skillnaderna mellan de tre vanligaste deltagarrollerna är inte stora. Aktör är den mest frekventa rollen med 32 %, Mottagare kommer på andra plats med 31 % och på den tredje platsen kommer Bärare med 26 %. Resultaten skiljer sig betydligt från broschyren från år 1986 där Bärare är den vanligaste deltagarrollen och den näst vanligaste är Mottagare. De andra deltagarrollerna är mer sällsynta i broschyren från år 2011: läsaren har en deltagarroll som Talare endast i 5 %, som Lyssnare i 4 % och som Upplevare i 3 % av alla fall. Läsaren har en tämligen aktiv roll åtminstone jämfört med broschyren från år 1986. Läsaren utför aktiva handlingar: söker stöd och fyller i blanketter medan i den äldre broschyren ges läsaren en passiv roll där hon eller han inte gör någonting i praktiken utan läsaren bara är, blir, får osv.

I tabell 5 presenterar jag FPA:s deltagarroller. I rubrikraden nämns alla deltagarroller som FPA har i broschyren och i den vänstra spalten nämns alla omtalanden som har någon deltagarroll.

Tabell 5. FPA:s deltagarroller i broschyren från år 2011.

	Aktör	Mottagare	Mål	Bärare	Värde	Lyssnare	Antalet deltagarroller sammanlagt
FPA	18	6		1		1	26
FPA-byrån/-byråerna			1				1
Folkpensionsanstalten					1		1
Ni	2						2
Antalet deltagarroller	20 (67%)	6 (20%)	1 (3%)	1 (3%)	1 (3%)	1 (3%)	

Om man räknar ihop alla deltagarroller, har FPA 30 deltagarroller, vilket är relativt lite jämfört med att institutionen omtalas 78 gånger, vilket jag nämnde i kapitel 5.2.1. Institutionen *FPA* har en deltagarroll 26 gånger medan *FPA-byrån/-byråerna* och *Folkpensionsanstalten* har en deltagarroll endast en gång. Pronomenet *ni* förekommer två gånger och hänvisar till myndigheten och läsaren tillsammans och har båda gånger en deltagarroll.

För det mesta fungerar FPA som Aktör (67 %) men också som Mottagare (20 %). De andra rollerna är sällsynta. Mål, Bärare, Värde och Lyssnare fungerar som deltagarroller endast en gång var. Resultaten visar att när FPA har någon roll har den oftast en aktiv roll som Aktör.

5.2.3 Modala hjälpverb

Det förekommer tre olika modala hjälpverb i broschyren. Dessa är *kan*, *måste* och *ska*. *Kan* är tydligt det vanligaste modala hjälp verbet både i broschyren från år 2011 och broschyren från år 1986. *Ska* och sedan *måste* är de näst vanligaste verben. I tabell 6 finns de modala hjälpverben presenterade i vänstra spalten. På rubrikraden beskrivs vad dessa modala hjälpverb uttrycker i broschyren från år 2011 och vem de syftar på, t.ex. *kan* uttrycker 29 gånger samtidigt sannolikhet och syftar till läsaren och två gånger sannolikhet som syftar till FPA.

Tabell 6. Modala hjälpverb i broschyren från år 2011.

	Sannolikhet Läsare	Förpliktelse Läsare	Sannolikhet FPA	Förpliktelse FPA	Vanlighet FPA	Sannolikhet Annan	Antalet modala hjälpverb sammanlagt
Kan	29	16	2	2	1	8	58
Måste		6					6
Ska		10					10
Antalet modali- teter	29	32	2	2	1	8	

Det framgår av tabell 6 att modala hjälpverb för det mesta uttrycker förpliktelse som är riktad till läsaren (32 gånger) och sannolikhet (29 gånger) som också är riktad till läsaren. Det är förväntat att de flesta modala hjälpverben hänvisar till läsaren, eftersom läsaren har en mycket mer synlig roll som framgår av det högre antalet omtalanden och deltagarroller som läsaren har (se kapitlen 5.2.1 och 5.2.2).

5.2.3.1 Kan

Kan förekommer sammanlagt 58 gånger i broschyren. 43 av dessa *kan* syftar till läsaren eller FPA. Det är också det fjärde mest frekventa ordet i hela broschyren. Som jag redan nämnde i kapitel 3.3 uttrycker *kan* låg förpliktelse. För det mesta hänvisar *kan* till läsaren. Det är tämligen förväntat eftersom läsaren mycket oftare har

en deltagarroll än FPA (se kapitel 5.2.2). I dessa fall hänvisar *kan* oftast till sådant som möjligen påverkar läsarens förmåner eller till hurdana förmåner läsaren möjligen kan få. *Kan* används också när FPA t.ex. ger instruktioner för var och hur man kan ansöka om stöd eller efterfråga mer information om stöd. 16 gånger betecknar *kan* läsarens förpliktelse att göra någonting, men det största antalet (29/43) *kan* hör till gruppen sannolikhet. Enligt min uppfattning kan *kan* samtidigt uttrycka både sannolikhet och förpliktelse. Detta betyder att när det står i texten t.ex. *Du kan få dagpenning i 500 dagar*, uttrycker *kan* sannolikhet som syftar till läsaren. Läsaren *kan* få dagpenning men FPA lovar inte att alla faktiskt får dagpenning, som SAG definierar detta: *satsinnehållet går att utföra* (SAG, 2010: 146). I detta avseende ställer FPA låg förpliktelse på sig själv. FPA kan betala dagpenning men behöver inte göra det. Jag har dock räknat sådana meningar endast till gruppen sannolikhet, läsare.

När *kan* hänvisar till FPA minskar det FPA:s förpliktelse att till exempel bevilja stöd, t.ex. *FPA kan då se till att du har en grundtrygghet*. *Kan* hänvisar till FPA endast fem gånger. Tre av dem hör till gruppen förpliktelse och två till sannolikhet. I de fall då *kan* anger förpliktelse ställer FPA en låg grad av förpliktelse på sig själv. T.ex. *Ibland kan FPA räkna med arbete under en längre period än 28 månader* eller *Förhöjningsdelen kan beviljas med grunddagpenningen i tre olika situationer [...]*.

5.2.3.2 Ska och måste

Måste uttrycker hög förpliktelse (Holmberg & Karlsson, 2006: 67.) Verbet används sex gånger i broschyren och alla sex gångerna hänvisar *måste* till läsaren. t.ex. *Du måste skicka in en ansökan för att kunna få stöd av FPA* och *Du måste också uppfylla arbetsvillkoret*. I alla dessa sex fall ställer FPA en hög förpliktelse på läsaren att själv ta hand om sina ärenden för att få stöd.

Formen *skall* används inte längre i den nyare broschyren utan den kortare formen *ska* har tagits i bruk. *Ska* uttrycker också en hög grad av förpliktelse. *Ska* förekommer tio gånger i broschyren. Såsom *måste* hänvisar också *ska* alltid till läsaren. Dessa resultat visar att FPA inte ställer höga krav eller förpliktelser på sig själv. Det är alltid läsaren som *ska* eller *måste* göra någonting medan FPA *kan betala* eller *kan se*

till att du har en grundtrygghet. Fast kan hänvisar till läsaren flera gånger (som vi sett ovan) så handlar det oftast om stöd som han eller hon kan få eller ansöka. Att ansöka om stöd tycks vara ett av de få ställen där läsaren faktiskt ges en möjlighet att ansöka eller inte ansöka. I andra fall styrs läsaren hårt FPA. På ett djupare plan visar detta FPA:s högre ställning gentemot klienten. FPA har rätt att styra klienten och ge strikta anvisningar.

5.2.4 Uppmaningar

Det finns både indirekta och direkta uppmaningar i broschyren från år 2011 vilket skiljer sig från broschyren från år 1986 där det endast finns indirekta uppmaningar. Jag har räknat in alla påståenden vars pragmatiska betydelse är att uppmana i kategorin indirekta uppmaningar. Jag har lämnat modala hjälpverb bort från denna analys eftersom de har redan behandlats i kapitel 5.2.3.1 och 5.2.3.2. Det finns inte många påståendesatser som fungerar som indirekta uppmaningar i broschyren från år 2011. I stället finns det många modala hjälpverb (jämfört med broschyren från år 1986) och också direkta uppmaningar.

Vid sidan av indirekta uppmaningar finns det flera direkta uppmaningar som är utformade som imperativ, t.ex. *Fråga mera på FPA*. Det finns så många som 20 direkta uppmaningar i broschyren. Direkta uppmaningar används för att uppmuntra läsaren att ta kontakt med FPA men också till att uppmana läsaren att söka bidrag eller meddela FPA om förändringar. Direkta uppmaningar meddelar tydligare än indirekta uppmaningar vad läsaren ska göra. Det borde inte finnas några tolkningsmöjligheter för vad direkta uppmaningar betyder.

Det höga antalet direkta uppmaningar skapar närhet mellan läsaren och institutionen. Många av de direkta uppmaningarna är speciellt kontaktskapande och de uppmuntrar läsaren att fråga mera av FPA. Man kan ringa, få mer information på deras webbsidor eller diskutera ansikte mot ansikte med myndigheten. FPA vill meddela att de är där för den arbetslösa. Detta framgår tydligt i slutet av broschyren: *Tveka inte att kontakta FPA då du har frågor om olika förmåner. Gör det enkelt. Ring.* Broschyren är godkänd som lättläst av LL-Center. Det tas i beaktande att dess läsare

kan ha olika behov och svårigheter. Med uttryck som *ring* visar de att de förstår att inte alla kan använda dator och det är enklare för dem att ringa.

Men de direkta uppmaningarna ger också tydliga hänvisningar för hur den arbetslösa ska agera: *Skicka din ändringsansökan till FPA* eller *Lämna in din ansökan till FPA*. Samtidigt som dessa direkta uppmaningar skapar närhet är de också mer entydiga än påståendesatser. Kanske vill FPA försäkra sig om att läsaren förstår vad den arbetslösa faktiskt ska göra för att få till exempel stöd. Det finns färre indirekta än direkta uppmaningar. I hela broschyren finns det endast fem indirekta uppmaningar. Alla dessa indirekta uppmaningar är påståendesatser vars pragmatiska betydelse är att uppmana, t.ex. *Det gör du på en blankett som du kan fylla i på webben*. Det finns två meningar i broschyren som handlar om beskattning: *Du betalar skatt på dagpenningen* och *Du betalar skatt på stödet*. Jag har inte räknat dessa som indirekta uppmaningar eftersom skatt dras automatiskt av dagpenningen. Det krävs ingen aktiv handling från mottagarens sida.

I broschyren från år 2011 används både *negativ artighet* (negative politeness) samt *positiv artighet* (positive politeness). Om negativ artighet handlar om distans, handlar positiv artighet om nära relationer mellan talaren och lyssnaren. Brown och Levinson (1978: 123) listar till exempel uttryck som *honey* och *darling* som medel för att uttrycka positiv artighet. I en myndighetstext, som dessa broschyrer som jag undersöker, finns det självklart inte så förtroliga uttryck men det höga antalet *du* är ett uttryck för positiv artighet. Jag anser att en överdriven användning av pronomet *du* (157 gånger) är ett konstgjort sätt att skapa och visa att FPA och läsaren skulle ha nära relationer fast maktrelationen är obalanserad (Fairclough, 1992: 98). I broschyren från år 2011 finns det färre uttryck för negativ artighet (det finns inga s-passiv, till exempel), men det finns ändå några indirekta uppmaningar. Det finns också direkta uppmaningar i broschyren, men många av dem är kontaktskapande (t.ex. *Gör det enkelt. Ring*). Jag anser att FPA använder färre distanserande uttryck eftersom ett av dess viktigaste mål i en lättläst text borde vara att uttrycka sig enkelt och tydligt. Brown & Levinson visar (1978: 69, 75) att ju större roll tydlighet har i texten, desto färre indirekta uttryck (*off record strategier*), som t.ex. ironi, metaforer och retoriska frågor, använder man.

6. Sammanfattning och jämförelse mellan broschyren från år 1986 och broschyren från år 2011

Här sammanfattar jag resultaten som jag fick fram i min undersökning. Jag jämför resultaten mellan de båda broschyrerna ett ämne åt gången och ser hurdana skillnader och likheter det finns mellan broschyrerna. Jag börjar med att jämföra tilltal och omtalanden i broschyrerna. Efter detta jämför jag deltagarrollerna och de modala hjälpverben och sist går jag genom de olika uppmaningarna som finns i broschyrerna. Jag har samlat in de mest centrala resultaten i tabell 7 nedan. På första raden står antalet omtalanden i båda broschyrerna samt de mest frekventa omtalandena. På andra raden nämns de vanligaste deltagarrollerna som läsaren och institutionen har i båda broschyrerna. Siffrorna i parentes beskriver hur många gånger det nämnda ordet förekommer i broschyren. På tredje raden presenteras de modala hjälpverben och på sista raden antalet indirekta och direkta uppmaningar.

Tabell 7. Jämförelse mellan resultaten i broschyren från år 1986 och 2011.

	Broschyren från 1986	Broschyren från 2011
Omtal/tilltal	Läsare: 13 olika, man(47), sammanlagt 96 FPA: 5 olika, sammanlagt 17 omtalanden	Läsare: 14 olika, du(157), sammanlagt 224 FPA: 8 olika, sammanlagt 78 omtalanden
Deltagarroller	Läsare: 1. Bärare (27), 2. Mottagare (19), 3. Aktör (16) FPA: 1. Aktör (3), 2. Mottagare (2) 3. Lyssnare (1)	Läsare: 1. Aktör (52), 2. Mottagare (50), 3. Bärare (42) FPA: 1. Aktör (20), 2. Mottagare (6)
Modala hjälpverb	Kan (21), bör (2), måste (1), skall (4). De flesta hänvisar till läsaren och uttrycker förpliktelse	Kan (58), måste (6), ska (10). De flesta hänvisar till läsaren och uttrycker förpliktelse
Uppmaningar	Inga direkta uppmaningar, 10 indirekta uppmaningar	20 direkta uppmaningar, 5 indirekta uppmaningar

I båda broschyrerna finns det ett läsaromtalande som är mycket mer frekvent än de andra omtalandena. Dessa är *man* i broschyren från år 1986 och *du* i broschyren från år 2011. Att *du* är det mest frekventa ordet i broschyren från år 2011 är inte överraskande, men vad som är oväntat är det mycket höga antalet *du*. Som jag redan tidigare nämnde (se kapitel 5.2.4) skapar FPA konstgjord närhet mellan sig själv och läsaren. I tabell 7 ser man att läsaren omtalas betydligt flera gånger i broschyren från år 2011 (224) jämfört med broschyren från år 1986 (96). FPA omtalas mindre i båda broschyrerna än läsaren och den är således mindre synlig än läsaren. Antalet omtalanden för FPA är dock betydligt högre i broschyren från år 2011 (78) jämfört med broschyren från år 1986 (17). Läsaren har en mer aktiv roll som Aktör i den nyare broschyren medan institutionen är oftast Aktör både i broschyren från år 1986 och broschyren från år 2011. De modala hjälpverben är också vanligare i den nyare broschyren. Det finns inga direkta uppmaningar i broschyren från år 1986 medan i broschyren från år 2011 finns det 20 direkta uppmaningar. Den äldre broschyren har dock flera indirekta uppmaningar (10) än den nyare som har bara fem. I det följande går jag genom dessa resultat noggrannare.

6.1 Omtal och tilltal av läsaren och institutionen samt deltagarrollerna

Det finns stora skillnader mellan broschyrerna både när det gäller antalet omtalanden och med vilka ord läsaren omtalas. I båda broschyrerna finns det ett omtalande som är mycket mer frekvent än de andra omtalandena. I broschyren från år 1986 är det vanligaste sättet att omtala läsaren att använda pronomenet *man* som förekommer 47 gånger i hela broschyren. Läsaren tilltalas inte. Men det absolut vanligaste omtalandet för läsaren i broschyren från år 2011 är *du* som förekommer 157 gånger i hela broschyren, medan *man* förekommer endast en gång. Läsaren omtalas med olika ord i broschyrerna. De enda omtalandena som kan hittas i båda broschyrerna är *man* samt *person/personer*.

FPA omtalas mindre än läsaren. FPA omtalas också betydligt mindre i broschyren från år 1986 jämfört med broschyren från år 2011. Ordet *FPA* används endast två gånger och sammanlagt finns det bara 17 omtalanden för institutionen. I broschyren

från år 2011 omtalas FPA med ordet *FPA* 31 gånger och sammanlagt omtalas FPA till och med 78 gånger. FPA har en mycket mer framträdande roll år 2011 medan i broschyren från år 1986 osynliggörs FPA med flera passivsatser. Att FPA själv också syns i texten tiotals gånger skapar närhet och konkretiserar handlingar.

I de flesta fall när läsaren omtalas eller tilltalas har den också en deltagarroll i båda broschyrerna. I broschyren från år 1986 är den vanligaste deltagarrollen för läsaren Bärare och den näst vanligaste deltagarrollen Mottagare. Aktör är den tredje mest frekventa deltagarrollen. I broschyren från år 2011 har läsaren en mer aktiv roll. Läsaren är oftast Aktör, sedan Mottagare. Bärare som var den mest frekventa deltagarrollen år 1986 är den tredje mest frekventa deltagarrollen år 2011. De andra deltagarrollerna, Talare, Upplevare, Existerande och Upplevare, är mer sällsynta och förekommer endast ett par gånger i båda broschyrerna. Om den äldre broschyren beskriver hur saker och ting är eller blir, handlar den nyare broschyren mer om aktiva handlingar, vad läsaren och institutionen gör eller ska göra.

FPA har betydligt färre deltagarroller än vad läsaren har i båda broschyrerna. Men det finns en stor skillnad mellan antalet deltagarroller mellan broschyrerna: i broschyren från år 1986 har FPA endast sex deltagarroller medan den har 30 deltagarroller i broschyren från år 2011. FPA har en mycket mer framträdande roll i den nyare broschyren. Både i broschyren från år 1986 och 2011 är Aktör institutionens vanligaste deltagarroll och Mottagare den näst vanligaste deltagarrollen.

Omtalanden som *man* och *den* distanserar avsändaren, FPA, från läsaren. Man får inte riktigt veta vem denna *man* är. Direkt tilltal med *du* används mycket flitigt i broschyren från år 2011. Att tilltala läsaren direkt minskar avståndet mellan läsaren och institutionen. FPA:s frånvaro i den äldre broschyren ökar dess auktoritet. Läsaren förutsätts också veta hur systemet för arbetslöshetsersättning fungerar eftersom FPA gömmer sig bakom passiv. Man måste kunna tolka texten eller ha bakgrundsinformation om vem som är den osynliga aktören t.ex. i verbet *betalas*. Läsaren förväntas bära en mer aktiv roll i broschyren från år 2011, eftersom läsaren oftast är Aktör i den, medan läsaren oftast är Bärare i broschyren från år 1986. Fast

FPA inte alltid har en deltagarroll när den omtalas i broschyren från år 2011 används passivsatser ändå betydligt mer sällan.

6.2 Modala hjälpverb och uppmaningar i broschyrerna från år 1986 och år 2011

Som tabell 7 visar är modala hjälpverb tämligen sällsynta i broschyren från år 1986. *Bör*, *måste* och *skall* förekommer endast ett fåtal gånger medan *kan* förekommer 21 gånger. I broschyren från år 2011 är *skall* ersatt med verbet *ska* och *bör* finns inte alls med. *Måste* är lite mer frekvent med sex belägg i broschyren. *Kan* används till och med 58 gånger. Detta resultat är intressant eftersom lättlästa broschyrer ska vara enkla och lättbegripliga, men enligt min uppfattning ger *kan* ett intryck av att läsaren skulle ha flera handlingsmöjligheter än han eller hon i verkligheten har. Man skulle ha förväntat sig att situationen skulle vara omvänd och att den allmänspråkliga äldre broschyren skulle ha flera *kan* än den nya lättlästa broschyren som borde vara lätt att förstå. De flesta *kan* i broschyren från år 2011 hänvisar till läsaren och uttrycker sannolikhet (29 gånger) samt förpliktelse (16 gånger). *Kan* hänvisar endast fyra gånger till FPA och då uttrycker det sannolikhet eller förpliktelse. I broschyren från år 1986 är skillnaderna inte lika stora mellan institutionen och läsaren. *Kan* uttrycker sex gånger förpliktelse och sex gånger sannolikhet när det syftar på läsaren och sex gånger sannolikhet när det hänvisar till FPA.

Den största skillnaden mellan broschyrerna när det gäller uppmaningar är att i broschyren från år 1986 finns det inga direkta uppmaningar (imperativer) medan det i broschyren från år 2011 finns 20 direkta uppmaningar. Direkta uppmaningar minskar distansen mellan läsaren och institutionen, men samtidigt är det ett sätt att uttrycka makt (Holmberg & Karlsson, 2006: 53, Brown & Levinson, 1986: 69). FPA är i en position där den direkt kan kräva ett visst beteende från läsaren. Fast jag antar att maktrelationen mellan läsaren och FPA i sig inte har förändrats så mycket under åren så tycker jag att när institutionen har skapat en närmare relation med läsaren (t.ex. genom du-reformen) har användningen av direkta uppmaningar också blivit mer naturlig. Direkta uppmaningar är också ett mycket tydligt sätt att uttrycka vad man vill att den andra ska göra. Detta är också viktigt med tanke på lättlästa

broschyrer. De direkta uppmaningarna i broschyren från år 2011 är inte bara typiska uppmaningar vars syfte är att få den andra att göra någonting utan de är också kontaktskapande: *Fråga om tilläggsdagarna hos FPA [...]* eller *Gör det enkelt. Ring.* Att det inte alls finns några direkta uppmaningar i broschyren från år 1986 och att modala hjälpverb också är ovanliga berättar om att relationen mellan läsaren och institutionen är distanserad (se till exempel Holmberg & Karlsson, 2006: 70).

Resultaten visar att relationen mellan FPA och läsaren har blivit närmare. Det ökade antalet modala hjälpverb, du-tilltal, FPA:s synligare roll i texten samt det ökade antalet direkta uppmaningar bevisar det. Som jag redan diskuterade i kapitel 5.2.4 ser Fairclough (1992: 98) att direktheten och det aktiva tilltalet är konstgjord närhet. Detta betyder att massmedier imiterar den privata taldiskursen. Men enligt Brown & Levinson (1978) använder man mindre distanserande och indirekta uttryck när tydligheten har en central roll i en text. De har således lite olika förklaringar till varför man använder intimt och direkt språk.

7. Diskussion

I detta kapitel lyfter jag fram hur mina resultat förhåller sig till den tidigare forskningen. Jag diskuterar resultatens pålitlighet och med vilka andra sätt materialet skulle kunna analyseras. Jag behandlar resultaten också i dialog med teorin. Sist föreslår jag idéer för vidare forskning i detta ämne.

7.1 Resultaten i dialog med den tidigare forskningen

I stora drag är mina resultat i linje med den tidigare forskningen. De skillnader som finns beror antagligen delvis på det att broschyrerna tidigare har varit skrivna på klarspråk medan från och med år 2011 har de skrivits på lättläst svenska. FPA är mycket mindre synlig i texten jämfört med läsaren både i broschyren från år 1986 och år 2011. Den omtalas mycket mindre. Detta stämmer överens med tidigare forskning. Det kom också fram i Jannika Lassus avhandling (2010) att FPA omtalas mindre än läsaren. I mitt material, i broschyren från år 2011, har FPA oftare än aktiv roll som Aktör än en passiv roll som t.ex. Mottagare eller Lyssnare medan i Lassus (2010) material har FPA flera passiva än aktiva roller. FPA har ofta ingen roll när den nämns utan den betecknar t.ex. plats eller någon annan omständighet, vilket var också vanligt i Lassus (2010) material. Patricia Karlsson (2014) kom fram till att det höga antalet passivsatser i FPA:s broschyrer kan påverka läsbarheten. Passivsatser är ytterst vanliga i broschyren från år 1986 och i tillägg till detta syftar de ibland både till FPA och läsaren, vilket antagligen påverkar läsbarheten ännu mer. Passivanvändningen och indirekt tilltal har också minskat i sverigesvenska myndighetstexter: de används idag bara ibland enligt Marcusson (2009) som undersökte Skatteverkets texter.

I Karlssons (2014) pro gradu -avhandling var *du* det mest frekventa subjektet. Lassus (2010: 183) lyfter också fram att antalet *du* fördubblades i broschyrerna efter FPA:s *du*-reform. I min undersökning var *du* också mycket framträdande: det var tydligt det mest frekventa ordet i broschyren från år 2011. Pronomenet *vi* användes inte tidigare på 2000-talet i FPA:s broschyrer och ännu år 2011 finns det inga *vi* i broschyren

(Lassus, 2010). Som Lassus redan konstaterade i sin avhandling håller FPA en viss maktposition genom att t.ex. undvika pronomenet *vi*. I broschyren från år 2011 finns det både kontaktskapande uppmaningar och uppmaningar som förutsätter att läsaren ska agera aktivt. Tidigare var direkta uppmaningar mer sällsynta och deras funktion var endast att skapa kontakt mellan institutionen och läsaren (se kapitel 2.5 och Lassus 2010). Skillnaden beror antagligen åtminstone delvis på det att broschyrerna numera är lättlästa. Både Tolvanen (2016) och Lassus (2010) kom fram till att FPA:s maktposition markeras tydligt i texterna: det är till exempel läsaren som får stöd medan FPA betalar stöd. Denna samma sak kom tydligt fram också i min undersökning.

7.2 Resultaten i förhållande till lättläst

I kapitel 2.2.2 gick jag genom regler för lättläst. Meningarna i en lättläst text borde inte vara för långa och rak ordföljd är bättre än omvänd ordföljd (se kapitel 2.2.2). I broschyren från år 2011 finns det ändå flera punkter där meningen inleds med en bisats, t.ex. *Om du blir arbetslös ska du så snart som möjligt anmäla dig som arbetssökande* och *När du är arbetslös ska du aktivt söka arbete*. Placeringen av text och rubriker har också en viktig roll för textens läsbarhet (se kapitel 2.2.2). Broschyren från år 2011 består av korta rubriker och flera mellanrubriker och det finns luft mellan raderna. Detta förbättrar läsbarheten. Texten är ändå indelad i två spalter och innehåller några punktlister, vilket kan vara knepigt för den som har lässvårigheter eller minnesproblem. Läsaren tilltalas aktivt och det finns inga passivsätser som hänvisar till läsaren vilket är en fördel eftersom passiv borde undvikas i lättlästa texter (se 2.2.2). Passivsätser används ändå några gånger för att hänvisa till FPA, t.ex. *förmånen betalas ut* eller *stödet betalas*. Verbet *få* används också aktivt utan att det nämns vem som utför handlingen. FPA omtalar alltid sig själv med substantiv fast det är rekommendabelt att använda pronomen (*jag*, *vi*) (se kapitel 2.2.1). Det ganska höga antalet direkta uppmaningar berättar tydligt vad läsaren ska göra. Men det finns ändå några indirekta uppmaningar och till exempel verbet *kan* uttrycker flera gånger låg förpliktelse som läsaren har, vilket kan vara svårt att tolka för just dem som behöver lättläst svenska.

Det finns oförväntat många ställen där brochyren inte riktigt följer reglerna för lättläst svenska fast den är godkänd av LL-Center. För att broschyren skulle följa de flesta reglerna borde man ännu förenkla meningsbyggnaden: ta bort till exempel sådana villkorsbisatser som står före huvudsatser. FPA borde vara ännu mer synlig. I stället för att säga att läsaren *får* stöd kunde man uttrycka det så att det framgår tydligt av meningen att det är FPA som *ger* stöd eller bidrag. Kort sagt borde texten förenklas för att den skulle vara lättläst. Fast det är bra att läsaren tilltalas aktivt kan det bli lite förvirrande när läsaren tilltalas så mycket. 157 belägg *pådu* är mycket tilltal i en broschyr på nio sidor. Man har kommit långt om man jämför språket mellan den äldre broschyren från år 1986 och den nyare broschyren från år 2011. Broschyren från år 1986 är inte alls lätt att läsa. Men om man tänker att den nyare broschyren ska vara lättläst så finns det ännu flera ställen som kunde förbättras.

7.3 Evaluering av forskningsmetoden och idéer för fortsatt forskning

Att analysera deltagarroller är ibland mer komplicerat än vad man kan först tänka sig. För det första är den systemisk-funktionella lingvistikens utvecklad för engelskan. Alla ord har inte alltid samma processbetydelse i engelskan som de har i svenskan. Det finns för tillfället endast två omfattande böcker om den systemisk-funktionella lingvistikens regler på svenska (Grammatik med betydelse, 2006 och Funktionell textanalys, 2011). Språkteorin är också relativt ny i andra nordiska språk.

Det finns inte heller entydiga regler för vilken process ett visst verb uttrycker i en viss kontext. Ett exempel på detta är verbet *få*. Det kan ses som en materiell process där någon ger något till någon (Se till exempel, Lassus, 2010) eller som en relationell process (Holmberg, 2011: 26). Holmberg (2011: 26) motiverar att eftersom det valda verbet är *få* och inte *ge* uttrycker det lexikogrammatiskt något annat än att någonting ges till någon. Holmberg fortsätter att till exempel i meningen *han får en boll* kan ordet *boll* ses som ett attribut på samma sätt som i meningen *han har en boll*. (se Holmberg, 2011: 26). Skillnaden mellan materiella och verbala processer kan också ibland vara otydlig. Fast man ser på verbet i sin kontext kan det ibland vara svårt att tolka vilken process det handlar om. I mitt material var det ibland knepigt att

analysera verbet *anmäla sig*. Jag tolkade t.ex. *anmäl dig hos Arbetskraftsbyrån* som en verbal process eftersom anmälan görs på en byrå där man antagligen behöver uttrycka sig muntligt. Men någon annan skulle kunna motivera att *anmäla sig* är en materiell process eftersom man också troligen behöver fylla i några blanketter på byrån.

Det finns liknande utmaningar med att analysera modalitet och dess olika kategorier: *förpliktelse*, *vanlighet*, *villighet* och *sannolikhet*. I några fall när jag analyserade broschyrernas modala hjälpverb passade verbet inte riktigt in i någondera av de fyra kategorierna. Då utelämnade jag det uttrycket ur analysen. Ett exempel på detta är: *Grunddagpenningen kan sägas motsvara den tidigare arbetslöshetsersättningen*.

Att det inte finns ett enda sätt att klassificera olika processtyper leder till att om någon annan gjorde denna undersökning på nytt kunde han eller hon få delvis olika resultat. Jag tycker ändå att min undersökning ger en god allmän bild av relationen mellan FPA och läsaren år 1986 och 2011, eftersom det inte finns flera tolkningsmöjligheter i de flesta fallen. Jag har också tydligt berättat i metoddelen (se kapitel 3) vilka satser jag analyserar och hur jag analyserar dem. Jag har också med flera exempel visat hur jag har fått mina resultat.

Man borde ha ett bredare material för att kunna säga mer om hur relationen mellan FPA och läsaren har förändrats. I en fortsatt undersökning borde man ta med broschyrer från 1990-talet och från början av 2000-talet för att man skulle se hur relationen förändras och utvecklas under en längre tidsperiod. Det finns ännu många områden i den systemisk-funktionella lingvistik som inte ryms i en sådan här mindre undersökning. Till exempel modalitet kan uttryckas också på andra sätt än med modala hjälpverb. Jag har också lämnat den textuella tema-rem-analysen utanför min undersökning.

Man kan undersöka relationen mellan avsändaren och mottagaren från olika synvinklar och det finns flera andra företeelser som man kan titta på och metoder som man kan använda för att få en bredare syn på hur relationen mellan FPA och läsaren har förändrats. I en utvidgad studie skulle man också kunna titta närmare på meningsstruktur: antalet bisatser, ordföljd, meningslängden osv. Man kunde också se stilistiskt hurdana ord det används (t.ex. allmänspråkliga eller fackspråk)

Litteratur

Björkvall, Anders. 2010. *Svensk reklam och dess modelläsare*. Stockholm universitet. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Brown Penelope & Levinson Stephen C. 1978. *Politeness - Some universals in language usage*. Nyutgivet 1990. Cambridge: Cambridge University Press.

Fairclough, Norman. 1992. *Discourse and Social Change*. Nyutgivet 2003. Cambridge: Polity Press.

Firth, J.R. 1950. Personality and language in society. *Sociological Review*. vol. 42. <http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=7&sid=4da42ec7-6efc-4ec6-a8cd-f018accf7ead%40sessionmgr4007> (Hämtad 29.6.2017)

FPA. 2013. *Historia*. <http://www.kela.fi/web/sv/historia>. (Hämtad 28.3.2017)

Halliday, Michael Alexander Kirkwood. 1994. *Introduction to functional grammar*. 2 uppl. London: Arnold.

Halliday, Michael Alexander Kirkwood & Ruqaiya Hasan. 1985. *Language, context, and text: Aspects of language in a social-semiotic perspective*. Nyutgivet 1986. Victoria: Deakin University.

Hedlund, Anneli. 2006. *Klarspråk lönar sig. Klarspråksarbete i kommuner, landsting och statliga myndigheter*. Stockholm: Institutet för de inhemska språken.

Hultman, Tor G. 2003. *Svenska Akademiens språklära*. Nyutgivet 2010. Stockholm: Svenska Akademien.

Hymes, Dell. 1967. Models of the Interaction of Language and Social Setting. *Journal of Social Issues* vol. 23. <http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=09e806b1-582e-4cd8-99c1-09b1b4216976%40sessionmgr104> (Hämtad 29.6.2017)

Häggman, Kai. 1997. *Suurten muutosten suomessa – Kansaneläkelaitos 1937–1997*. Helsinki: Kansaneläkelaitos.

Institutet för de inhemska språken. u.å. *Selkoesitteet ovat osa hyvää asiakaspalvelua*. https://www.kotus.fi/kielitieto/virkakieli/yleista_virkakielesta/virkakielityota_virasto_issa/kela/selkoesitteet. (Hämtad 2.1.2017)

Institutet för de inhemska språken. u.å. *Vad är klarspråk?* https://www.sprakinstitutet.fi/sv/om_oss/verksamhet/sprakvard/vad_ar_klarsprak. (Hämtad 20.1.2017)

Institutet för de inhemska språken. u.å. *Virkakielikampanja 2014-2015*. https://www.kotus.fi/kielitieto/virkakieli/yleista_virkakielesta/virkakielikampanja_2014_2015#Virkakielikampanjaliikkeelle. (Hämtad 2.1.2017)

Institutet för de inhemska språken. u.å. *Yleistä virkakielestä*. https://www.kotus.fi/kielitieto/virkakieli/yleista_virkakielesta. (Hämtad 2.1.2017)

- Jobin, Bettina. 2004. Svenskan är inte könsneutral. *Språkvård* 4/2004. http://www.spraknamnden.se/sprakvard/innehallsforteckning/4_04/svenskan_inte_konsneutral.htm. (Hämtad 10.4.2017)
- Johansson, Håkan & Hvinden, Bjørn. 2007. Re-activating the Nordic welfare states: do we find a distinct universalistic model? *International Journal of Sociology and Social Policy* vol. 27. <http://dx.doi.org/10.1108/01443330710773908> (Hämtad 7.1.2017)
- Karlsson, Anna-Mari. 2011. Texters ideationella grammatik. I: Holmberg, Per, Karlsson, Anna-Mari & Adreas Nord (red.): *Funktionell textanalys*. Stockholm: Nordstedts.
- Karlsson, Patricia. 2014. *Klarspråk oc begriplighet i multimodala myndighetstexter – En jämförande multimodal och systemisk-funktionell analys av Folkpensionsanstaltens och Försäkringskassans webbtexter*. Helsingfors universitet. Nordiska språk. Pro gradu-avhandling.
- Lassus, Jannika. 2010. *Betydelser i barnfamiljsbroschyrer – Systemisk-funktionell analys av den tänkta läsaren och institutionen*. Helsingfors universitet. <http://www.isfla.org/Systemics/Print/Theses/Lassus.pdf> (Hämtad 5.12.2016)
- LL-Center. u.å. *Om lättläst*. <http://www.ll-center.fi/sv/omlattlast/>. (Hämtad 2.1.2017)
- Marcusson, Eva. 2009. *Klarspråk i myndighetstext – En undersökning av begripligheten i Skatteverkets förfrågningar, överväganden och beslut*. Växjö universitet. Svenska språket. Magisteruppsats. <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:235791/FULLTEXT01.pdf> (Hämtad 5.1.2017)
- Ruotsalainen, Seppo. 1998. *Kansaneläkelaitos, Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia. Työttömyys- ja työttömyysturva*. Helsingfors: Kansaneläkelaitos.
- Sainio, Ari. 2015. Selkokieltä tarvitaan, materiaalia vähän. *Kielikello* 4/2015. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=2848> (Hämtad 16.5.2017)
- Selkokeskus. *Selkomedia*. u.å. <http://selkokeskus.fi/selkokielineen-media/>. (Hämtad 4.1.2017)
- Språkrådet. 2014. *Myndigheternas skrivregler*. 8 uppl. Stockholm: Fritzes.
- Språkvårdsutredningens rapport. 1985. *Rapporten Klarspråk – en grund för god offentlig service*. Stockholm: Liber.
- Sundin, Maria & Ehrenberg-Sundin, Barbro. 2015. *Krångelspråk blir klarspråk: från 1970-tal till 2010-tal*. Stockholm: Språkrådet.
- Tolvanen, Eveliina. 2016. *Myndighetskommunikation på två språk – pensionstexter på svenska och finska i Finland och i Sverige i ett systemisk-funktionellt perspektiv*. Åbo universitet. <https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/127345/AnnalesB425Tolvanen.pdf?sequence=2> (Hämtad 10.3.2017)

Undervisnings- och kulturministeriet. 2014. *Klart myndighetsspråk – ett handlingsprogram*. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/75269>. (Hämtad

Uotila, Eliisa. 2012. *Selkokieltä esitteillä. Kelan selko- ja yleiskielisten esitteiden tekstuaalinen analyysi*. Helsingfors universitet. Finska språket. Pro gradu-avhandling.

Virtanen, Hannu. 2009. *Selkokielen käsikirja*. Helsingfors: Oppimateriaalikeskus Opike.

Österlund, Maria. 2011. *Så här skriver du lättläst*. LL-Center/ FDUV. <http://www.ll-center.fi/Site/Data/757/Files/attskrivalattlast-sidor.pdf>. (Hämtad 28.3.2017)

Lagar

Förvaltningslag, 2003/434